

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ
ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ГУРТКАХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО
МИСТЕЦТВА**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, групи 613

КОПЧУК ЛЮДМИЛА ІВАНІВНА

Керівник к. пед. н., доцент Шестобуз О.С.

*До захисту допущено
на засіданні кафедри
протокол № 6 від 22 листопада 2022 р.*

Зав. кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ГУРТКАХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	7
1.1. Проблема творчості та творчих здібностей особистості у дослідженнях науковців.....	7
1.2. Вікові особливості формування творчих здібностей учнів початкових класів.....	20
1.3. Організація гурткових занять з образотворчого мистецтва у процесі формування творчих здібностей молодших школярів.....	29
Висновки до розділу 1.....	35
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ГУРТКАХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА.....	38
2.1. Дослідження стану сформованості творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва.....	38
2.2. Характеристика педагогічних умов формування творчих здібностей молодших школярів у гуртках з образотворчого мистецтва.....	48
2.3. Методичний інструментарій формування творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва.....	59
Висновки до розділу 2.....	73
ВИСНОВКИ.....	76
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	79
ДОДАТКИ.....	84

ВСТУП

Актуальність дослідження. Проблему формування творчих здібностей особистості висвітлюють у процесі вивчення сутності творчості та творчої діяльності, які пов'язуються зі сприйняттям творів образотворчого мистецтва, їх оригінальним задумом виконання та втіленням отриманих вражень і уявлень у процесі творчості. В образотворчій діяльності здійснюється формування творчих здібностей учнів початкових класів.

Формування творчих здібностей сприяє відкриттю кожної дитини того, що відповідає її вподобанням. Творчі здібності відносять до психологічних особливостей особистості, завдяки яким відбувається оволодіння образотворчою діяльністю.

Важливим є визначення тих умінь, які необхідні для формування в молодших школярів відчуття свободи власних дій у творчості, здатність до прояву творчості, успішним здійсненням цієї діяльності. Вагоме значення проблеми формування творчості, розкриття та реалізація творчих здібностей особистості виокремлюються у нормативних документах, зокрема у Концепції Нової української школи.

Гуртки з образотворчого мистецтва цілісно пов'язані з освітнім процесом, який здійснюється на уроках образотворчого мистецтва та базується на теоретичних знаннях і практичних навичках, які набуті учнями на уроках, сприяють значному полегшенню сприймання та розуміння навчального матеріалу з образотворчого мистецтва, допомагають молодшим школярам працювати за творчим покликом.

Під час гурткової роботи керівник гуртка здатний до глибшого пізнання кожного гуртківця, може допомогти у самовизначенні та самовдосконаленні. Цінністю гурткової роботи є вирішення завдяки ним проблеми організації вільного часу молодших школярів, задоволення їхніх різноманітних інтересів, активізації пізнавальної та творчої діяльності учнів

та ін. Здійснюючи активізацію творчості дітей, одночасно створюються умови для їхньої практичної діяльності.

Стан дослідження проблеми. Аналіз наукових джерел демонструє, що проблема формування творчих здібностей особистості висвітлюється багатьма вченими. Так, теорія творчості досліджується в працях Г. Костюка, В. Моляко, Л. Момот, Г. Сапун, С. Сисоєва та ін., які виокремлюють її як психічну властивість індивіда, яка регулюється досягненнями особистості та виступають умовою життєдіяльності, а також є властивістю функціональних систем, які реалізують певні психічні функції, можуть мати індивідуальну ступінь прояву та виявлення в успішності, якісній мірі засвоєння та реалізуються в певній діяльності.

У психології дослідження проблеми творчості відбувається з різних наукових позицій, зокрема пов'язуються з визначенням творчих здібностей Г.Баллом, Т.Дуткевич, С.Максименко як вродженої якості особистості, яка сприяє засвоєнню досягнень культури, а також вивчення проблеми творчих здібностей здійснюється О. Кульчицька, О.Артемова з акцентом на індивідуально-психологічних особливостях особистості.

Вагомий внесок у теоретичне та методичне забезпечення освітнього процесу здійснили вчені І. Бех, С. Діденко, В. Сухомлинський та ін. У своїх працях вони відзначають, що молодший шкільний вік характеризується найінтенсивнішим креативним становленням. Дослідники О. Артемова, Н. Бібік, Н. Бухлова, Т. Кавун, Г. Сапун, С. Сисоєва та ін. виокремлюють сприйнятливність молодшого шкільного віку до художньо-образної творчості.

Сучасна теорія творчих здібностей містить суперечності у питанні про структуру здібностей, взаємозв'язки між задатками та здібностями. Передовими є думки про задатки, які визначаються в якості органічної успадкованої передумови розвитку здібностей. А для перетворення задатків на здібності, крім вродженої здатності, треба включатися до певної діяльності, виявляти зацікавленість, прагнути займатися нею, володіти певними вміннями та навичками. Оскільки, можливими є випадки, коли в

людини виявляється схильність до певного виду діяльності, однак цей природний дар нею не використовується, здібності не розвиваються.

Здійснивши вивчення досвіду науковців відзначимо, що проблема формування творчих здібностей в учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва потребує ґрунтовнішого висвітлення. Крім того, актуальність дослідження зумовлена потребою в теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов формування творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва, що сприятиме не тільки виявленню наявних здібностей, а також їхньому удосконаленню.

Відповідно, це сприяло вибору теми магістерської роботи *«Формування творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва»*.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати педагогічні умови формування творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва.

Завдання дослідження:

- проаналізувати сутність поняття творчості та творчих здібностей особистості у науковій літературі;
- розкрити вікові особливості формування творчих здібностей учнів початкових класів;
- дослідити стан сформованості творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва.
- теоретично обґрунтувати педагогічні умови, визначити методичний інструментарій формування творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження – формування творчих здібностей молодших школярів у гуртках з образотворчого мистецтва.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва.

Методи дослідження:

– *теоретичні*: аналіз філософської, педагогічної та психологічної літератури, вивчення й узагальнення отриманої інформації з метою розкрити сутність понять творчості, творчих здібностей, педагогічних умов формування творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва;

– *емпіричні*: спостереження, опитування, анкетування, констатувальний експеримент з метою виявити рівень формування творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва;

– *математичні*: методи якісного та кількісного аналізу обробки даних і графічне подання результатів дослідження.

Теоретичне значення дослідження полягає в аналізі сутності проблеми творчості та творчих здібностей особистості у дослідженнях науковців, у розкритті вікових особливостей формування творчих здібностей учнів початкових класів, в обґрунтуванні педагогічних умов формування творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використати матеріали магістерської роботи керівниками гуртків з образотворчого мистецтва, вчителями-практиками, вихователями груп продовженого дня в освітньому процесі з учнями початкових класів, а також студентами та викладачами закладів вищої освіти у процесі підготовки до лекційних і семінарських занять.

Структура магістерської роботи. Магістерська робота містить вступ, два розділи, висновки до розділів, загальні висновки, список використаних джерел і додатки.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ГУРТКАХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

1.1. Проблема творчості та творчих здібностей особистості у дослідженнях науковців

Поняття творчості та творчих здібностей особистості характеризується багатьма аспектами для вивчення. Певна діяльність базується не на одній здібності людини, а має декілька взаємозв'язаних. У психології завжди була зацікавленість у творчості, важливими були факти, дослідження, та розуміння, що креативність не можна просто виміряти.

Творчі здібності визначаються як здатність відмовитись від певного стереотипу та можливість віднайти нові способи для вирішення конкретних проблем.

К.Ушинський наголошує, що здібності треба тренувати, здійснювати роботу над активізацією мисленнєвих дій, спостережливості та уваги (К.Ушинський, 1985).

Існує така класифікація творчої активності особистості:

- наслідування як процес імітації вже відомого, відтворювання продемонстрованого, зразком для наслідування є батьки та вчитель;
- творче наслідування як відчуття нових унікальних вражень, прагнення до самостійного вираження та реалізації;
- репродуктивна творчість виявляється у здатності відтворювати певний матеріал, з відповідно внесеними змінами, результатом є сміливість учнів у спробах дізнатися нове та розвиватися;
- власне творчість.

Сутність понять творчих здібностей і творчих досягнень не тотожні. Без потрібного поштовху дитина із здібностями не продемонструє певних вагомих результатів. Важливими стимулами в освітньому процесі є бажання, сила волі та мотивація у вмінні зацікавити, захопити. Відповідно, з необхідністю глибшого вивчення креативності з'являється психологія творчості.

В основі поняття здібності є такі показники як якість досягнень та швидкість опанування. До здібностей відносять: швидкість рухових реакцій, конструктивну уяву, музичний слух, почуття ритму, тонкощі у розрізненні відтінків кольорів.

Під час навчання та праці здібності перетворюються у навички. Існують такі типи, відповідно до здібностей:

- художній тип, коли добре розвинута інтуїція та уява, емоційність та вразливість, переважно підходить до людей творчих професій;

- розумовий тип, притаманний тим, хто здатний легко вирішити наукові проблеми, засвоїти матеріал, який пов'язаний з теоретичними науками, має схильність до абстрактного мислення;

- середній тип виокремлюється між художнім і розумовим типами.

Відповідно, в одних сильніше розвинуті здібності до образотворчого чи музичного мистецтва, а в інших – до спорту.

Також, здібності ще бувають загальні та спеціальні. Загальні здібності можуть в значній мірі проявлятися скрізь, а спеціальні є необхідними тільки в певних сферах життєдіяльності, однак можуть доповнювати одне одного.

Серед видів розвитку здібностей виокремлюються такі: (див. Додаток А):

Задатки, які є вродженими передумовами для розвитку здібностей. У різних людей задатки є неоднаковими для розвитку здібностей. Однак, не тільки вони є передумовами для формування здібностей, а також є вплив оточення та виховання особистості дитини. Відмінності в задатках розрізняють залежно від анатомо-фізіологічних та вроджених особливостей.

Певний шлях розвитку особистості відбувається між задатками та здібностями.

Від однакових задатків можуть бути сформованими різні здібності. Задатки є основою для виявлення здібностей, поділяють на види: природні (вроджені) та набуті (соціальні).

Природні задатки проявляються у дошкільному віці, однак, навіть відсутність виявлення у дітей задатків у цей віковий період не означає, що втрачений потенціал для творчого розвитку. Є випадки, коли задатки можуть проявитися у дорослому віці.

Задатки є найпершою ознакою обдарованості, яка виявляється в прагненні особистості до певної діяльності (С.Максименко, 2000, с. 231).

У психологічній науці визначають такі рівні здібностей як якісний і кількісний. На якісному рівні визначається досить вузька сфера застосування здібностей, тільки до чого насправді є схильності.

На кількісному рівні визначається рівень формування здібностей і поділ на такі рівні, зокрема:

Здібності є синтезом рис і властивостей характеру, які охоплюють рівень їх відповідності до вимог у конкретному виді навчальної і творчої діяльності. Своєчасність виявлення здібностей та систематична праця над їх розвитком допоможе в освітньому процесі та знаходженні дітьми власного покликання.

Обдарованість є здатністю особистості самостійно цілеспрямовано керувати власним мисленням, вміти адаптовуватися до різних проблемних ситуацій, які виникають.

Талановитість є високим рівнем творчого прояву індивідуальності особистості, що поєднує різні рівні генетично обумовленої обдарованості з діяльністю. Задатки особистості є передумовою таланту, які під час сприятливих соціальних умов, середовища життєдіяльності, оточуючих перетворюються на складніший рівень у розвитку.

Найвищим рівнем розвитку особистості є геніальність, яка має вияв у творчості. Геніальні особистості чітко організовують власну діяльність, яка є творчою, враховують історичні передумови та проблеми, що можуть виникати.

Серед видів здібностей виокремлюють навчальні та творчі. Навчальні здібності сприяють у виборі оптимальних способів, завдяки яким виконуються певні дії, відбувається оволодіння знаннями, вміннями та навичками. Творчі здібності базуються на оригінальності особистості, нестандартності у використанні навчального матеріалу, у виконанні практичної діяльності.

На думку Г. Костюка: «якщо людина навчилась десятима різними справами, то наступна їй дасться легше» (Г.Костюк, 1989).

Виокремлюють теоретичні аспекти формування здібностей. У теорії спадкових здібностей наголошується тільки на передаванні здібностей від покоління до покоління, тобто підкреслюється, що вони є вродженими, а середовище життєдіяльності особистості сприяє їхньому виявленню (Г.Балл, 1992).

Сутність теорії набутих здібностей у вихованні здібностей, систематична діяльність сприяє особистісному розвитку.

У теорії діалектики спадкової та набутої складової в здібностях визначається, що здібності поєднують вроджені нахили, процес виховання та вплив зовнішніх чинників. Здібності в природі розкриваються за певним чітким алгоритмом, отримуючи вплив від подій, які відбуваються у життєдіяльності. Однакові властивості в учнів підтверджують, що природні та суспільні чинники можуть впливати на формування у них індивідуальних здібностей.

В.Томашевський відзначає: «людські здібності потребують постійної праці. Якщо не розвивати здібність, то вона з часом втрачається. Тобто, якщо людина колись грала на якомусь музичному інструменті, то через деякий час, якщо вона не матиме практики гри, треба буде дуже постаратись навіть для

того, щоб відновити в пам'яті давно засвоєні вміння чи музичні поняття. Якщо не розвивати художні здібності – хист до малювання пропаде, не можна досягнути покращення в математиці, без роботи над задачами та прикладами» (В.Томашевський, 2000).

Здібності є важливою діяльністю особистості, а розрізняють такі здібності:

- загальні – розумові здібності, мовлення, пам'ять, точність, жести, міміка;
- спеціальні – художньо-творчі, мовленнєві, спортивні, технічні, математичні, природничі тощо, які виявляються тільки в деяких видах діяльності, під час взаємодії.

Здібності є унікальними, вони відрізняються за своєю будовою:

- теоретичні здібності базуються на вміннях учнів мислити, оперувати поняттями, характеризуються потенціалом виконувати наукову діяльність;
- практичні здібності є основою вмінь застосовувати здобуті знання у практичній діяльності з наочністю;
- творчі здібності знаходяться в основі формування нових оригінальних задумів, ідей і прагнень;
- навчальні здібності виявляються у здатності до засвоєння навчальної інформації з опорою на раніше здобутий досвід, утворення необхідних у подальшій життєдіяльності якостей особистості, оволодіння знаннями, вміннями та навичками;
- комунікативні здібності базуються на вмінні адаптуватися до різних соціальних умов;
- предметно-діяльнісні здібності поєднують предмети та їхні образи, ознаки та властивості.

Г.Костюк підкреслює: «існує три основних принципи здібностей як індивідуально-психологічних особливостей людини: це те, що різнить одну

людину від іншої, вони мають відношення до успішності виконання будь-яких видів діяльності і також здібності не є лише знання, уміння та навички, а й швидкість і легкість їх отримання» (Г.Костюк, 1989).

В.Томашевський зазначає: «основні складові здібностей: операційний – злагоджена система конкретних методів, у сукупності яких відбувається діяльність; ядро – психічні процеси, якими регулюються операції: якість процесів аналізу та синтезу» (В.Томашевський, 2000).

Виокремлюються такі структурні компоненти творчих здібностей, якими є та здатність до навчання, креативність, інтелект.

Пізнавальні здібності є якостями психічного процесу, які спрямовуються на пізнавальну діяльність у навколишній дійсності. Серед пізнавальних здібностей розрізняють: сприймання, увага, логічне мислення, відчуття, уява, концентрація, сенсорні здібності, дії та прийняття необхідних рішень.

У психології виокремлюються проблеми, які є в основі формування здібностей:

- визначити акценти у розвитку здібностей та їх розвиток у подальшому, причини взаємозв'язку спадковості та середовища життєдіяльності;

- взаємна обумовленість загальних і спеціальних здібностей;

- методи виявлення здібностей, дослідження певних психічних процесів;

- закономірність, яка існує незалежно від природи здібностей та діяльності та виявляється у тому, що кількість видів діяльності та активності учнів дозволяє у значній мірі проявитися здібностям (Т.Дуткевич, 2012).

Класифікація творчих здібностей наступна:

- можливість помічати певну проблему, яку не можуть побачити інші; гнучке, швидке і дивергентне мислення;

- здатність застосовувати розумові операції, під час осмислення, при комбінуванні декількох понять в одне та узагальненні у більш ширшому відношенні інформаційних символів;
- багатство уяви, розвинена інтуїція, естетичні здібності;
- спроможність пам'яті відтворювати потрібну інформацію за необхідності;
- знаходження відомостей, які раніше досліджувалися;
- можливість до легкого асоціювання певних понять;
- спроможність до сприйняття діяльності цілісно, не виокремлюючи складові;
- здатність до легкого генерування ідей, сміливості та ризику;
- сприймання понять і явищ у неоднозначній формі з умінням бачити конкретні ситуації з боку;
- можливість в удосконалюванні ідей, детально виокремлюючи задуми;
- гнучка поведінка;
- можливість сприймати предмети реальними з виокремленням певного елемента з цілого;
- спроможність до швидких змін у діяльності;
- здатність до альтернативи у вирішенні певної проблеми та її перевірки.

Розрізняють протилежні вказаним творчим здібностям якості, які можуть проявлятися в життєдіяльності, однак вони не допомагають у формуванні творчих здібностей, наносять шкоду їхньому подальшому розвитку та вдосконаленню. Зокрема, потребують уникнення під час навчання шаблонність, поверховість, інертність процесу мислення, наявні стереотипи у діяльності.

Як психічні явища здібності розподіляються на групи:

- прості загальні, які є основою інших груп здібностей і притаманні усім з різною мірою прояву, зокрема, здатність сприймати, мислити, запам'ятовувати, переживати, відчувати та виконувати певні рішення;
- прості індивідуальні, якими є критичне мислення, музичний слух, окомір;
- складні загальні, які виявляються у здатності до навчання, ігор, праці, спілкування;
- складні індивідуальні притаманні окремим особистостям, це спеціальні або специфічні, професійні: образотворчі, хореографічні, спортивні, музичні та ін.

Г.Балл відзначає: «здібності класифікуються на такі види як природні або біологічні за сутністю, специфічні людські, вищі по своїй природі» (Г.Балл, 1992).

Обов'язковими складовими здібностей виокремлюються творче мислення та уява. Звичайно, основою творчих здібностей є входять особистісні, мотиваційні та інтелектуальні складові. Вони надають якісну характеристику виявам індивідуальності, коли беруться до уваги емоційні та вольові особливості.

Творчі здібності яскраво виявляються під час вивчення образотворчого мистецтва з проявом художньої творчої уяви та нестандартного мислення, спроможності до створення цікавих та оригінальних ідей, емоційного відношення до нового, вольових якостей особистості, індивідуальних особливостей зорової пам'яті.

Пізнавальні здібності можуть проявитися у здатності особистості до власної реалізації під час пізнавальної діяльності, вирішенні певних когнітивних завдань.

Виокремлюються основні пізнавальні здібності особистості, якими є чутливість як спроможність відчувати, розуміння в аналізі думок, поглядів,

понять, узагальнення як уміння робити чіткі висновки з навчальної інформації або досвіду.

Основними показниками сформованості здібностей особистості або видами здібностей є: сприймання, мислення, зорова, слухова види пам'яті, мимовільна увага уява,.

Сприймання є способом відтворення предметів і явищ цілісно, в сукупності з властивостями й якостями, їх впливі на органи відчуттів. За активністю процес сприймання є мимовільним і довільним.

Мимовільне сприймання впливає з того, що не має потреби у прояві певних зусиль для одержання навчальної інформації, виокремлюється його спонтанність, незапланованість, чітко не окреслено поставлена мета. Прикладом мимовільного сприймання у навколишній дійсності, коли предмети, які є незвичними більше запам'ятовуються.

Процес мислення розвиває особистість, що є стимулом для розвитку здібностей, результатом спостережень та використання різних прийомів особистісного розвитку в діяльності. Мислення є найвищим процесом узагальнення та опосередкованого відтворення навколишнього світу.

У сутності розвитку мислення є поступовість у розширенні складу мислення, відзначається послідовне виникнення способів і форм мислення в діяльності, що може змінитися у процесі загального розвитку особистості дитини.

Важливим є стимулювання мислення у практичній діяльності, що відноситься до розвитку пізнавальних інтересів. Мислення має свій розвиток протягом життя особистості з певними відмінними рисами у певний віковий період.

Процес мислення за змістом поділяється: наочно-образне мислення, яке схоже на уяву, наочно-дійове мислення сприяє розв'язанню задач з використанням дослідження властивостей і ознак об'єктів і явищ дійсності; словесно-логічне або абстрактне мислення базується на застосуванні понять та логічній будові діяльності.

На думку В. Сухомлинського: «кожна дитина приходить до школи з маленьким вогником у серці та лише педагог здатен не лише підтримувати цей вогонь, щоб він не згас, а й розпалювати його щоразу. Саме вчитель може впливати на розвиток мислення, активізувати творчу активність дитини. Дитина стає центром виховного процесу, а педагог будує відносини на взаємоповазі та довірі. Школярі отримують від творчості та праці справжнє щастя, а завдання педагога – дозволити вихованцю отримати це задоволення» (В.Сухомлинський, 1987, с.73).

В.Сухомлинський відзначає: «у дитини створюється власна творча думка тільки за умови відстоювання своєї точки зору. Слід пам'ятати, що якщо твоя думка відрізняється від того, як вважають інші, то це не означає, що ти не маєш рації. І незалежно від того, яку професію обере собі ця маленька людина в майбутньому, вміння творчо мислити нікому не зашкодить» (В.Сухомлинський, 1987, с.73).

За В.Сухомлинським: «Уроки мислення» повинні відбуватись на природі. Вони покращують знання учнів, розширюють їхній світогляд та поглиблюють знання про все, що їх оточує. Основним інструментом у такій роботі є слово. У результаті мовлення дітей також покращується разом з мисленням» (В.Сухомлинський, 1987, с.73).

В.Томашевський визначає: «сутність творчого мислення має такі критерії: спроможність сформулювати нову проблему; вміння аналізувати та узагальнювати явища, що не мають між собою явних на перший погляд зв'язків» (В.Томашевський, 2000).

Серед видів мислення виокремлюються конвергентне та дивергентне. Конвергентне мислення виявляється у дітей, які більше обмежуються певною структурою, учні є досить обережними, непродуктивними, бо можуть помічати тільки зовнішні властивості предметів, їхні характерні особливості, мають поверхневі міркування. Дивергентне мислення сприяє у здатності учнів розкрити свої приховані властивості та якості, сміливість у глибокому аналізі, прагнення дізнаватися нове, виходити за межі прийнятих стандартів.

Уява є особливим психічним процесом, яка з'являється та розвивається в діяльності. Основою певної роботи незалежно від виду діяльності є уява, яка заснована на здобутому життєвому досвіді. У процесі створення художніх образів реалізуються потреби, яка розширюють пізнавальні спроможності особистості (С.Максименко, 2000).

У розвитку уяви є фактори, що можуть їй зашкодити: спроможність до безпосереднього впливу оточуючих, неприйняття уяви, готовність до змін власної точки зору розмежування освітнього процесу та гри, сприйняття стереотипів, вплив думки інших.

Уява є тим, що у дійсності не існує, результат фантазії, щось невідоме. Уява у дослідженнях є здатністю до побудови свідомих образів відсутніх чи неіснуючих об'єктів у довкіллі, управління та утримування їх у свідомості людини.

Основу уяви складають образи з опорою на пам'ять, які значно змінені та відрізняються реальних образів. Класифікують уяву таким чином:

- за способом активності є мимовільна та довільна;
- за способами діяльності особистості є репродуктивна (відтворювальна) та продуктивна (творча);
- за змістом діяльності виокремлюється художня, технічна та наукова.

Мимовільною уявою передбачається створення образів певних об'єктів, предметів або подій без усвідомленого спрямування. Довільна уява виявляється у цілеспрямованій побудові в свідомості необхідних подій, певних ситуацій, оточуючих предметів, є сукупністю послідовних пов'язаних уявлень і фантазій, що виникають за попередньою зосередженістю.

Репродуктивна уява призначається для того, щоб відтворити вже відомі предмети або події, які пережиті, не додаючи певних деталей, з опорою тільки на спогади.

Творча уява базується на пережитому у минулому досвіді, спогадах, будуються на фантазіях дійсності, складається з нових оригінальних створених образів. Ці види пов'язуються між собою та плавний перехід.

Художня уява містить образи, які пов'язуються з зором, слухом, дотиком особистості. Їхня яскравість описується в певних деталях.

Технічна уява будується на геометричних формах у просторовому відношенні, з поєднанням їх зв'язків, складових частин, розподілом на елементи. На основі таких уявлень і фантазій будуються різноманітні схеми, конструкції нових технічних пристроїв і виробів.

Форми, в яких проявляється уява:

- схематизація, під час якої виокремлюються подібні риси об'єктів, які є основними, однак відмінні риси можуть бути поза увагою та не розглядатися;

- гіперболізація характеризується перебільшенням окремих ознак предметів чи об'єктів, їхніх складових;

- аглютинація виявляється при виникненні нового образу у комбінуванні його складових частин, які сформовані на попередньому досвіді;

- акцентування виділяє певні складові об'єкта або явища, їхні властивості;

- типізація має прояв у виділенні суттєвих, важливих ознак і їх передача в інші образи.

Уява постійно залежна від характеру практичної діяльності, тому особистість має розвиватися цілісно, бо на цьому базується фантазія та потреба в загальному розвитку особистості.

Успішність розвитку уяви відбувається коли:

- створюються ситуації, які потребують певного завершення, незавершені навчальні завдання можуть активізувати фантазію;

- відбувається позитивне відношення, увага з боку дорослих до дітей;

- здійснюється самотійна мотивація до діяльності;

- погоджуються творчі спроби.

Увага є специфічною формою психіки особистості, в її основі концентрація свідомості на важливих об'єктах чи явищах. Увага може бути вибірковою, коли відбувається зосереджування на чомусь конкретному, без виокремлення інших деталей або ознак. Серед основних властивостей уваги є її обсяг, стійкість, зосередженість та переключення уваги.

Пам'ять є здатністю повторювати, зберігати та відтворювати здобутий досвід. Завдяки їй отримуються певні знання, вміння та навички, які необхідні у подальшій життєдіяльності. Досвід є основою будь-якої розумової діяльності.

Психічні новоутворення здатні формуватися за принципом асоціацій, який в основі побудови певних зв'язків між різними образами.

Запам'ятовування виникає та фіксує дійсність завдяки тимчасовим нервовим зв'язкам людини, є процесом пам'яті. Може бути довільним і мимовільним. Мимовільне запам'ятовування сприяє зберіганню об'єктів або явищ у пам'яті, коли загальні риси виокремлюються щодо самого предмета або явища. Кращому запам'ятовуванню допоможе зацікавленість та прояв інтересу (С.Максименко, 2000, с. 137).

Відтворення пов'язується з пам'яттю, є певним показником, який надає інформацію, як працює пам'ять, демонструються якісні властивості та характеристики. Відтворення буває простої та складної форми.

Впізнавання є простою формою, що виникає у повторі споглядання об'єктів і предметів. Впізнавання є повним і частковим. Повне впізнавання є повним прирівнюванням предмета, об'єкта, явища сприймання з раніше вже відомим.

Неповне впізнавання базується на спробі ототожнювати об'єкти з вже існуючими та вивченими, однак, є складні моменти, коли мелодія пов'язується з минулими пережитими подіями, однак композиція може бути без назви.

Пригадування є складною формою відтворення, що може виникати без сприймання та відтворювання об'єкта дійсності. Видами пригадування є

довільне з усвідомленням власних дій і бажанням діяти, а мимовільне здійснюється без конкретного усвідомлення діяльності.

Різновидом пригадування є спогади, які допомагають відтворювати у минуле у просторовому відношенні та часі. Спогади переносять до прожитих подій, зроблених вчинків. Протягом життя людиною запам'ятовується інформація, яка час від часу може забуватися.

Таким чином, усі відчуття, які можуть виникати в особистості в процесі життєдіяльності, у певному часовому проміжку не зникають, можуть накопичуватися та зберігаються у вигляді образів, понять, уявлень, явищ тощо, з необхідним відтворенням навчальної інформації.

1.2. Вікові особливості формування творчих здібностей учнів початкових класів

Творчі здібності можуть розвиватися не відразу, а з часом поступово ускладнюються та мають здатність формуватися протягом усього життя.

У дослідженнях Г.Костюка наголошується, що діти молодшого шкільного віку фантазують і в такий спосіб активізують власну уяву, можуть творчо мислити та критично оцінювати свою діяльність. Залежно від віку особистості вдосконалюються будь-які здібності (Г.Костюк, 1989).

У молодшому шкільному віці учні накопичують знання, можуть засвоювати все швидше, вирізняються чудовим сприйняттям та вразливістю. Те, що оточує дітей, сприймається ними як гра, відповідно, дорослі мають використовувати вказані якості з користю та вміло підігравати. Результатом є створення чогось суб'єктивно нового, що неможливо оцінювати.

У цей віковий період діти володіють такими характерними якостями, як опора на авторитет дорослого та покращене сприйняття, ці якості є унікальними та властиві тільки цьому віку.

Л.Момот у своїх дослідженнях вказує на здатність сприйняти звуки та розрізняти значну їхню кількість, а також, учні починають краще відчувати

звукові коливання, розрізняють різні тони під час роботи над удосконаленням цих навичок, знаходять правильні способи для використання здобутих знань про ці поняття (Л.Момот, 1997).

У молодшому шкільному віці спостерігається стрімкий рівень психічного розвитку дітей. Учні швидко орієнтуються в дійсності, в навколишньому світі, знають про своє оточення, легко запам'ятовують усе, що чують, вивчають довкілля у віршах, казках, вирішують задачі та завдання, відгадують загадки, ребуси тощо. Здатні придумувати цікаві історії, описувати побачене, висловлювати думки про предмети, події, малюють, ліплять, конструюють.

Вагомим у формуванні творчих здібностей є необхідний емоційний стан, бо саме емоції є збудником для захопленості під час отримання нових знань.

Творчі особистості володіють однаковими індивідуальними здібностями:

- незалежністю, бо особистісні стандарти є вагомішими за групові;
- відкритістю мислення, у прояві готовності фантазувати, сприймати щось незвичайне та нове;
- толерантністю до життєвих подій і ситуацій;
- тяжінням до краси та прекрасного.

Звичайно, переважна більшість дітей мають здібності до образотворчого мистецтва, танців, співу, декламування віршів та ін. Учні досить швидко сприймають нове, але з роками ця характеристика може зникати.

Формування здібностей, зокрема творчих здійснюється залученням учнів до різноманітних видів практичної діяльності. У гуртковій роботі діти повинні займатися тією діяльністю, при виконанні якої розкриваються творчий потенціал, внутрішні потреби, стимулюється творчість. Крім того, гурткові заняття мають можливості до формування у молодших школярів

власних думок щодо понять, якими їм треба оволодіти та розширити світоглядні ідеї.

У дітей молодшого шкільного віку спостерігається важлива зацікавленість ними образотворчим мистецтвом, іншими видами мистецтва, зокрема музичним, театральним, хореографічним тощо. В учнів творчі здібності розвиваються в інсценізаціях, сюжетно-рольових іграх, з подальшим розвитком здобутого досвіду у житті.

Творчі здібності досить продуктивно формуються в дітей дошкільного віку та мають деякі тенденції до зниження з початком навчання у школі. Однак, наприкінці завершення навчання в початкових класах творчі здібності мають поштовх до зростання в розвитку.

Серед видів здібностей важливими в учнів початкових класів також є літературні здібності, які поєднуються з іншими здібностями, вони розвинуті недостатньо. Однак, школярі в цьому віці можуть складати вірші, казки, оповідання, легенди, вести свій щоденник та ін. Це пов'язується з тим, що у дітей починає накопичуватися словниковий запас, що сприяє дотриманню умов у прояві та реалізації формування творчих здібностей.

У цей віковий період характерним є варіативність процесу мислення, поява можливостей до вирішення навчальних завдань різними варіантами та способами, відкривається багато спроможностей, однак, можуть виникати проблеми в обиранні школярами правильних способів у досягненні результатів діяльності.

Молодшим школярам властиве наочно-образне або конкретно-образне мислення. У першокласників характерним є поштовх до розвитку наочно-образного мислення, формування у цей період словесно-логічного мислення за допомогою використання власного мовлення у вирішенні розумових завдань і навчальної діяльності. Домінуючим у молодшому шкільному віці є наочно-образне мислення, бо спостерігається прийнятність до навчання з опорою на унаочнення та з появою елементів до логічного мислення (С.Максименко, 2000).

Варто виокремити, що у молодших школярів з розвитком мислення з'являється здатність до аналізу, внутрішнього плану дій та рефлексії. Також до нових дій і прийомів мислення належать вміння порівнювати, узагальнювати, виділяти суттєві та несуттєві ознаки, виокремлювати певні поняття та узагальнювати результати діяльності.

У першому класі спостерігається поява елементів абстрактного. Складним залишається характерника конкретними прикладами. Учні здатні здійснити аналіз тільки наочного зображення, можуть наводити приклади тільки до конкретного.

Першокласниками спочатку усвідомлюються функції, конкретне призначення предметів і об'єктів. Потім з'являються вміння, які сприяють виокремленню суттєвих і несуттєвих ознак предметів, здійснювати їх опис, надання їм основних характеристик. Навчальні завдання розв'язуються учнями з опорою на наочність.

Спочатку школярі здатні здійснювати елементарний аналіз, тобто описати певну частину предмета або конкретну подію. Потім процес аналізу ускладнюється, коли діти розповідають про властивості чи ознаки об'єкта, частину предмета, однак у них виникають нерозуміння взаємозв'язку між частинами цілого та аналіз є не системним.

У наступних класах учні аналізують змістовніше, спроможні проаналізувати предмети, виокремити загальні ознаки від деталей. Молодші школярі мають здатність знайти частину предметів та їхні ознаки, здійснюють класифікацію їхніх головних і другорядних ознак, розповідають про єдність цих властивостей.

При аналізі об'єктами можуть бути дії, практична діяльність, предмети, явища, ситуації. Здійснюється чітке поєднання процесів аналізу та синтезу. Відповідно, вміння виокремити з цілого складову частину та скласти з елементів єдине ціле сприятиме учням початкових класів у подальшому ґрунтовніше усвідомлювати та розуміти навчальний матеріал, який унаочнюється.

Процес синтезу базується на будові цілого об'єкту з відомих частин. Поняття аналізу та синтезу використовуються в єдності, що значно розширює пізнавальну діяльність.

Важливим є узагальнення як сукупність предметів та їх ознак. Протилежною є конкретизація, яка з певного поняття виводить інформацію про його елементи.

Важливою у цьому віці стає здатність до абстрагування. Учні початкових класів простіше абстрагують певні властивості та ознаки предметів, на противагу виокремленню міжпредметних зв'язків і відношень. Можуть виникати складнощі з поняттями, що мають значення в діяльності, бо певне поняття може перешкодити усвідомленню.

Початок навчання у першокласників відзначається вмінням поділяти на групи певні об'єкти у різні способи, зокрема зіставлення зображуваних об'єктів за основною ознакою. Значна кількість учнів можуть надавати відомості про властивості та ознаки з опорою на свій попередній досвід, під час узагальнень використовують уяву та мовлення.

Серед основних видів формування здібностей молодших школярів розрізняють репродуктивний і творчий. На репродуктивному рівні формування здібностей учні можуть виявляти власні здібності, малювати зображення за зразком вчителя, використовувати готовий шаблон або схему, відповідно, тільки відтворюється готова інформація, без внесення власних елементів у композицію. Репродуктивний рівень у результаті досягається при виконанні навчальних вправ.

Психологом Г.Костюком, Г.Баллом досліджувалися умови навчальної діяльності молодших школярів, які сприяють формуванню творчих здібностей.

Творчий рівень характеризується створенням нових оригінальних продуктів практичної діяльності за допомогою педагога або з проявом самостійності.

Умовами формування творчих здібностей є наступні:

- навчальна діяльність у молодших школярів має викликати позитивні емоції та почуття задоволення нею;
- творчість та діяльність повинні бути взаємопов'язані;
- поставлена мета має бути складнішою у досягненні, ніж можливості учнів, що сприяє заохоченню дітей докладати зусилля.

Сформованість творчих здібностей у молодших школярів допомагає в подальшому включенні творчої уяви, у створенні нових художніх образів під час практичної діяльності. Творчі здібності є основою пізнавальних інтересів, вони можуть бути певними переживаннями, викликати емоційність у ставленні.

Е.Торренсом у дослідженнях дивергентного мислення виявлено особливість, що максимальним показником творчого мислення є початок навчання у школі, потім протягом навчання у першому класі цей показник знижується. Яскравого вираження цей вид мислення набуває з роками та утримується до завершення початкової школи з подальшим зниженням у розвитку.

Тенденція до зниження розвитку дивергентного мислення пов'язана з підвищеним тиском і впливом оточення. Значно впливає також і підвищена самокритичність, бо учні аналізують власну діяльність, її результати, іноді необ'єктивно.

Учні початкових класів досить уважно оцінюють свої практичні роботи та отримують розчарування під час невдач. Композиції їх дуже реалістичні, діти все більше фантазують та уявляють. Для соціалізації учні повинні демонструвати оригінальність та індивідуальність. Відповідно, з роками навчання в школі, простежується закономірність в окремих учнів до спроб створення оригінальних і творчих робіт, однак залишається частина тих дітей, які опираються на зразок, що шкодить процесу творчості.

Учені помітили значне дозрівання структур мозку дітей 5-6 річного віку, що є основним для розвитку дивергентного мислення. Далі у 7-8 років показник йде на зниження, потім має тенденції до підвищення та

максимально розвивається у 10-11 річних школярів. Діти однієї вікової категорії мають досить індивідуально сформовані творчі здібності, що пов'язується з особистісним сприйманням і здатністю до певної практичної діяльності.

Молодший шкільний вік є сензитивним періодом, який є найсприятливішим для сприйняття та оволодіння нової інформації, важливим для яскравих особистісних проявів. З роками школярі у своїх спостереженнях за дорослими можуть притримуватися певного шаблону життєдіяльності, не виокремлюватися в індивідуальному вираженні.

У молодшому шкільному віці процес сприймання є цілеспрямованим, який піддається управлінню з опорою на здобутий раніше досвід. Сприймання характеризується як розумовий процес, в основі якого активність у пошуку ознак, які необхідні для формування певного образу предметів чи явищ. Класифікація предметів до певної категорії відбувається з навіть раніше невідомих.

Молодші школярі виокремлюють з навчальної інформації певну групу сигналів, які стосуються предмету. У пам'яті згодом здійснюється пошук подібної сукупності ознак і властивостей. Потім предмет порівнюється з тим, що виникає у пам'яті, та одночасно під час сприймання учнем. У такому випадку доцільно провести пошук додаткових властивостей і ознак предметів, що підтверджує правильність результату (Т.Сущенко, 1996).

У навчанні першокласників акцентується увага на практичному використанні оточуючих предметів, на виконанні певних з ними дій. Спочатку важливість дій досить наявна, а процес сприймання є тільки способом досягнення певних дій. Для учнів 4-го класу відбувається кардинальна зміна, коли дії стають допоміжними, а основною метою є розвиток сприймання школярів.

Вирішальне значення у дослідженнях формування творчих здібностей належить мікросередовищу, де відбувається дорослішання учнів і досить

значущим є вплив родинних взаємин. Підтвердженням зазначеного є такі особливості:

- значні можливості виявити творчі здібності мають старші або єдині діти в родині;

- зменшуються можливості проявити творчі здібності у дітей, які постійно порівнюють себе з батьками, простіше виявити у себе певні здібності можуть учні, які орієнтуються на вигаданого героя або казкового персонажа, бо не кожен батько має творчі професії або здатні проявляти креативність;

- досить часто творчі діти з нешаблонним мисленням можуть з'явитися у сім'ях, де між батьками значна різниця у віці;

- душевні дитячі травми можуть спричинити відсутність зразкової поведінки, а у результаті призвести до позитивних чи негативних несподіванок у зростанні дитини;

- важливий поштовх для формування творчих здібностей учнів є уважне ставлення до дитини, прояв талановитості є початком у подальшому розвитку.

На думку С.Коновець, для того, щоб сформувати творчі здібності потрібно: не мати опори на зразок поведінки; мати наявним позитивний зразок творчої поведінки; підтвердження творчої поведінки в соціумі; створення ефективних умов з еталоном для прагнення творчо діяти (С.Коновець, 2000).

Формування творчих здібностей без чіткого впливу вчителя на учнів є неможливим. У першокласників перевага надається мимовільній увазі, яка не піддається процесу керування нею. Увага учнів звертається на раніше невідоме, яскраве та оригінальне. Завдяки довільній увазі розвивається вплив учителів, однак недостатньо розвинута довільна увага може призвести до негативного впливу.

На освітній процес має позитивний вплив мимовільна увага, важливим є баланс між надмірно розвиненою мимовільною увагою та недостатньо розвиненою довільною увагою, що може призвести труднощів у навчанні учнів (О.Савченко, 1998).

У молодшому шкільному віці характерними є способи запам'ятовування, що змінюються. Учні в першому класі повторюють усе, що потребує запам'ятовування, виділяють при цьому окремі слова, труднощі викликає запам'ятовування конкретного навчального матеріалу. Вони здатні до швидкого забування вивченого, тому ефективним є повторення вивченого через незначний проміжок часу.

У другому класі школярі досить легко засвоюють початковий матеріал, емоційно забарвлюють процес запам'ятовування, у конкретному матеріалі учні орієнтують набагато краще. З віком поліпшується точність, яка базується на запам'ятовуванні та процесі впізнавання, але впізнавання може зменшуватися наприкінці молодшого шкільного віку. Серед гендерних особливостей виокремлюється краще відтворення інформації дівчатами, ніж хлопчиками.

Третьюкласниками характеризуються кращим запам'ятовуванням порівняно з попередніми класами, охоплюють групи слів, що пов'язується з розвитком процесу аналізу за ознаками та властивостями. Учні запам'ятовують з опорою на асоціації.

У четвертому класі важливими є логічні висновки під час відтворення подій і ситуацій з використанням власної уяви, здатність зберігати у пам'яті значну кількість навчального матеріалу, що пов'язується з фантазуванням і вигаданням. Зазначене сприяє легкому відтворенню засвоєного матеріалу школярами.

У молодшому шкільному віці, щоб запобігти забування вивченого матеріалу, потрібно повторювати вивчене.

1.3. Організація гурткових занять з образотворчого мистецтва у процесі формування творчих здібностей молодших школярів

Важливою складовою освітнього процесу є позакласна та позашкільна освіта, яка сприяє формуванню в молодших школярів інтересів до різних професій, розширенню їхнього світогляду, розвитку здібностей та необхідних компетентностей. Вони входять до національної системи освіти, їхня діяльність підпорядковується відповідним закономірностям і принципам. Позакласна робота планується на початку навчального року, погоджується з річним планом роботи закладу освіти, із директором, де враховуються запити та потреби учнів.

Освітній процес у позаурочний час здійснюється у гуртках, секціях, клубах, студіях, центрах, товариствах тощо.

У гуртках освітній процес відбувається згідно типових планів і навчальних програм, крім того, діяльність гуртків, студій, клубів, секцій, проводиться за авторськими програмами, які мають бути затвердженими на засіданні педагогічної та методичної рад закладу освіти до початку освітнього процесу.

Мета гурткової роботи полягає у створенні ефективних умов для розвитку творчості, інтелектуального, фізичного та духовного потенціалу учнів у позакласній діяльності, у забезпеченні реалізації інтересів і потреб молодших школярів з урахуванням їхніх уподобань, нахилів і здібностей.

Значну роль в позакласній і позашкільній роботі відіграють взаємини педагогів і учнів. Серед основних у цьому випадку є творчість і діяльність педагога. Керівник гуртка повинен вміти створити інтерес та зацікавити власною діяльністю.

Заняття у гуртках є складним педагогічним процесом, який відрізняється творчістю, є основною формою освітнього процесу в позакласній і позашкільній роботі. Відповідно, вони мають бути у цікавій формі, згідно сучасних вимог та методики навчання.

У таких умовах створюється відповідне освітнє середовище, яке наштовхне учнів на розкриття внутрішніх можливостей, розкриє індивідуальність і особистісні якості. Серед рекомендацій організації навчання в початковій школі гурткова робота пов'язується з виховною.

Сутність позакласної діяльності у досить оптимальних і дієвих засобах виховання молодших школярів, які не розмірковують певними прийнятими шаблонами, відрізняються індивідуальним проявом, навчанням дітей оригінальному мисленню. Важливо впроваджувати використання особистісно-орієнтованого підходу.

В.Сухомлинський відзначає: «кожна дитина за допомогою гуртка може відкрити свої здібності, задатки, випробовувати їх. Інтелектуальне виховання так як і емоційно-естетичне дає можливості до самовияву, самореалізації. Саме звільнення від регламентації є особливим рушієм гурткової роботи» (В.Сухомлинський, 1987).

Основними завданнями позакласної та позашкільної діяльності є:

- поглиблення знань, здобутих на уроках;
- формування практичних умінь і навичок, їх урізноманітнення;
- розвиток творчих здібностей у практичній діяльності;
- зацікавлення учнів, мотивування їх до діяльності;
- невимушеність занять, доступність для учнів.

У позакласній і позашкільній освіті потрібно прилучити школярів до розвитку творчих здібностей, їхніх інтересів, що зумовлюється певними причинами та факторами:

- особливість взаємин та спілкування між педагогами та учнями у позакласній діяльності;
- здатність до самореалізації, знаходження практичного рішення власних інтересів і уподобань;
- ініціативність учнів у гурткових заняттях, участь у гуртках за власним бажанням (Н.Бібік, 1998, с.17).

У закладах освіти є такі основні напрями позакласної та позашкільної діяльності:

- художньо-естетичний, який має на меті формування творчих здібностей, ознайомлення зі світовим і вітчизняним мистецтвом та культурою, розвиток практичних умінь і навичок;

- мистецький, з покращенням художніх та естетичних інтересів і смаків, вихованням почуття краси, розвитком творчих здібностей;

- екологічний, з отриманням учнями знань про навколишню дійсність, оволодіння практичним досвідом при вирішенні екологічних проблем;

- туристсько-краєзнавчий, ознайомлення з історією рідного краю, вивчення пам'яток культури, довкілля, визначення їхнього місця у становленні рідного краю;

- військово-патріотичний;

- фізкультурно-спортивний, оздоровчий;

Серед рівнів, за якими відбувається гурткова робота є такі:

- на початковому здійснюється об'єднання в гуртки, які сприяють формуванню творчих здібностей і пізнавальних інтересів;

- на основному переважає задоволення потреб школярів і формування стійких інтересів;

- на вищому відбувається творче об'єднання у гуртках, згідно вподобань учнів.

Керівник гуртка має працювати над розвитком молодших школярів в загальному та індивідуально, їхніми творчими здібностями, формуванням необхідних компетенцій.

Керівником гуртка до початку навчання визначаються цілі, важливі завдання, які потрібно розв'язати протягом навчального року разом з учнями, проводиться планування гурткової роботи.

Гурткові заняття з образотворчого мистецтва називають середовищем розвитку особистісних якостей і характеристик школярів, при умові створення сприятливої емоційної атмосфери.

Педагог також вільний у виборі форм і методів роботи, для ефективного результату потрібно поєднувати традиційні форми занять з нетрадиційними. Результатом будуть нові враження та емоції для керівника гуртка та учнів.

Основні вимоги до гурткових занять з образотворчого мистецтва такі:

- науковість навчання, що базується на прикладах з урахуванням сучасних досягнень образотворчого мистецтва, ідеями керівник гуртка ділиться з колегами;

- оптимальність навчання з використанням під час планування гурткових занять принципів навчання, загальнодидактичних правил, структурування занять з урахуванням здібностей, нахилів і потреб, пізнавальних інтересів, забезпечення оптимальних умов для навчання;

- системність навчання, в основі знаходиться зв'язок з вивченими темами, логічність у послідовному викладенні матеріалу, здобуті знання є основою для пізнавальної діяльності, нового досвіду;

- ефективність навчання у результативному застосуванні форм, методів і засобів, зв'язку навчання з життєдіяльністю, з опорою на здобутий досвід молодших школярів, з умілим використанням наочності, дидактичного та роздаткового матеріалу, урізноманітненням форм і методів діяльності педагога;

- самостійність навчання, формування відповідних умінь навчатися, компетенцій;

- репродуктивність діяльності, коли необхідним є відтворення вивченого навчального матеріалу.

У процесі планування та проведення гурткових занять потрібно дотримуватися відповідних умов:

- створювати сприятливу психологічну атмосферу;
- змінювати послідовно види діяльності для зменшення втомлюваності учнів;
- здійснювати діагностику втоми;
- впроваджувати диференційоване навчання та індивідуальний підхід в освітньому процесі;
- проводити освітній процес згідно необхідних санітарно-гігієнічних умов.

Звичайно, важливим на гурткових заняттях є використання педагогом здоров'язберезувальних технологій.

Гурткові заняття поділяються на типи, залежно від ознак. Серед етапів проведення гурткового заняття відносять такі:

- підготовчий, на якому відбувається підготовка до отримання навчальної інформації;
- етап первинного ознайомлення з новим навчальним матеріалом;
- етап усвідомлення та розуміння нового навчального матеріалу;
- етап повторення та закріплення вивченого матеріалу;
- практичне застосування отриманих знань;
- етап закріплення вивченого матеріалу, формування практичних умінь і навичок через розв'язання вправ;
- підсумок заняття.

Гурткові заняття з образотворчого мистецтва можуть бути вступними, практичними, тренувальними, узагальнюючими, комбінованими, контрольними.

Структура гурткового заняття з образотворчого мистецтва є сукупністю частин, які поєднуються у логічній послідовності та доцільно використовуються в педагогічній діяльності, забезпечують цілісність гурткового заняття, чітку організацію освітнього процесу.

Серед обов'язкових умов у структурі гурткових занять з образотворчого мистецтва є умова, яка охоплюватиме зовнішні прояви взаємин педагога та школярів, розкриватиме зміст внутрішньої взаємодії, що складають основу навчальної та пізнавальної діяльності.

Успішність гурткового заняття з образотворчого мистецтва базується на динаміці та варіативності його структурних частин, ефективності щодо можливості реалізувати виховні та навчальні цілі.

Науковці В.Вербицький, Г.Пустовіт, Т.Сущенко виокремлювали характеристики творчої діяльності гуртків, які сприяють учням, незважаючи на напрям гуртка, власні інтереси та уподобання, відчутти свою значущість, знайти почуття захопленості, зацікавленості, розвивати творчі здібності. Зокрема, це такі характеристики:

- розуміння цінності керівником гуртка кожного учня, його неповторності, здатності до творчості;
- відображення педагогом своїх вчинків у переживаннях школярів, проникнення у внутрішній світ і вплив формування особистості в подальшому;
- уникнення заборон і покарань, як методів виховання;
- педагог повинен постійно намагатися всіма способами згуртовувати своїх вихованців;
- творча співпраця у гуртках, діалог на взаємодія у спілкуванні та навчанні;
- спроможність до аналізу власної діяльності, своїх досягнень та самооцінювання з метою подальшого саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації;
- доцільним є взаємний обмін думками та вибудовування групової і колективної форм творчості (Т.Федан, 2016, с.341).

Сутність освітнього процесу в позакласній і позашкільній діяльності обожнюється з творчим процесом. Оскільки учні можуть здійснювати

репродуктивну діяльність та вдосконалювати свої теоретичні знання та практичні вміння. Поліпшуються навички творчої активності, відбувається формування головних життєвих компетентностей.

Освітній процес у гуртках з образотворчого мистецтва орієнтований на створення сприятливого емоційного комфорту учнів, підтримку певних проявів їхнього самовиявлення та самореалізації.

Гурткові заняття сприяють стимулюванню почуттів власної гідності, здатні розвивати творчу уяву та фантазію, коли проектується можливий результат або здійснюється аналіз способів впровадження оригінальних ідей і нестандартних рішень, максимально розкриваються творчі здібності дітей.

У гуртках з образотворчого мистецтва спілкування проходить у монологічній і діалогічній формах. Монологічна взаємодія передбачає виокремлення суб'єктів у пасивній та активній формах. Активна роль може бути і в керівника гуртка, і в учнів. Діалог у спілкуванні надасть можливість школярам захоплюватися цікавими проблемами.

Таким чином, гурткові заняття з образотворчого мистецтва, творчі об'єднання чи студії організуються за принципом суб'єкт-суб'єктної взаємодії. У процесі співпраці між педагогом та учнями, між школярами здійснюється творча взаємодія та діалог, де прослідковується творча активність і взаємний обмін індивідуального сприйняття.

Висновки до розділу 1

Сутність поняття творчих здібностей вивчається протягом багатьох років, у певній мірі воно тісно пов'язується з мисленням, спроможністю вирішувати різні ситуації нестандартним шляхом. Творчість називають вищою формою людської діяльності, тому що вона є базовою внутрішнього світу особистості. Серед стадій творчої активності розрізняють: наслідування, процес творчого наслідування, репродуктивну творчість і власне творчість.

Існують основні види розвитку здібностей особистості: задатки (нахили), здібності, обдарованість, талант і геніальність. Творчі здібності сприяють у реалізації власної спроможності у творчій діяльності. Серед здібностей людини важливими є чутливість, розуміння, вміння робити висновки, а також процес сприймання, увага, спостережливість, творча уява, мислення, пам'ять.

Сприймання є результатом, який отримується мозком у процесі відображення. Мислення є видом пізнавальної діяльності, що має здатність розвиватися протягом життя людини. Розрізняють за змістом мислення наочно-образне, наочно-дійове та абстрактне, а також виокремлюють дивергентне та конвергентне типи мислення.

В.Сухомлинський відзначає, що поліпшувати мислення доцільно у взаємодії з мовленням, творча думка формується тільки при умові відстоювання власної точки зору. Унікальним психічним процесом є уява людини, яка виникає у результаті здобутого досвіду. Основою уяви є образи. У пам'яті відбувається можливість у повторенні, накопичуванні та відтворенні збутого досвіду.

Молодший шкільний вік характеризується власними особливостями для формування творчих здібностей: учні краще здатні сприймати навчальну інформацію, надзвичайно високий рівень психічного розвитку особистості, базується на необхідних емоціях.

Молодші школярі відрізняються наочно-образним, варіативним мисленням, початком розвитку словесно-логічного мислення. Учні навчаються здійснювати аналіз, виокремлювати головне, порівнювати, конкретизувати й робити узагальнення. Переважає в цьому віці мимовільна увага. Відповідно, діти здатні запам'ятовувати яскраві переживання, предмети або події. На початку навчання ще досить складно зберігати у пам'яті певні предмети, учням необхідно їх постійно повторювати, але з кожним роком школярі можуть зберігати у пам'яті краще.

Заняття у гуртках з образотворчого мистецтва відзначається творчими особливостями, характеризуються сприятливим середовищем для учнів, в якому можна розкрити творчі здібності. На гурткових заняттях молодші школярі займаються творчою діяльністю, навчаються мислити нестандартно тощо.

РОЗДІЛ 2.

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ТВОРЧИХ ЗДІБНОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ У ГУРТКАХ З ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА

2.1. Дослідження стану сформованості творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва

Одним з поширених способів виявлення творчих здібностей молодших школярів у гуртках з образотворчого мистецтва є тест Дж. Гілфорда, який дозволяє проаналізувати особистість за наступними критеріями: оригінальність, гнучкість, самостійність, точність і швидкість, оточення учнів.

Фактор оригінальності визначається нетрадиційним творчим підходом у виконанні навчальних завдань і базується на основі відповідей гуртківців. Також оригінальність засвідчує цікава форма розповіді, пояснення чи опису, прояв нестандартних рішень. Гнучкість є здатністю молодших школярів до швидкого переходу від однієї форми діяльності до іншої, переключенням уваги, визначенням певною кількістю відповідей, виокремленням вагомих ознак між другорядними ознаками.

Показник точності визначається у відповідності розвитку в учнів початкових класів творчого мислення, пошуку чіткого та усвідомленого вирішення навчального завдання, що розв'язується з опорою на цілі, які досягаються. Параметр швидкості визначається у вправності учнів здійснювати практичну діяльність, орієнтуватися у навчальних завданнях, аналізу потребує врахування рис темпераменту молодших школярів, індивідуальні особливості.

Формуванню творчих здібностей у гуртках з образотворчого мистецтва сприяє театральне мистецтво та творчість. Різноманітні види мистецтв розвивають творчі нахили, уяву, фантазію, артистичність тощо.

Відповідно виокремлюються такі рівні розвитку творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва:

– високий: характеризується збереженням в учнів творчого інтересу протягом заняття, високою самостійністю, є чітке усвідомлення поставленої мети, висока потреба в художньо-естетичному розвитку, відрізняється добрим оволодінням практичними вміннями та навиками створювати зображення, здатністю знаходити цікаві рішення;

– середній: у молодших школярів переважно виявляються творчі здібності, зростає інтерес до образотворчої діяльності, він зберігається тривай час, в учнів чергуються стереотипні та оригінальні вирішення практичних завдань, наявна достатня чіткість в усвідомленні змісту навчального завдання, що пропонуються педагогом, самостійність добре виражена, темп діяльності на середньому рівні, прояв ініціативності у виконанні практичної діяльності, оволодіння техніками виконання завдань відбувається за допомогою педагога;

– низький: учні характеризуються низькими естетичними потребами, слабким проявом інтересів до образотворчого мистецтва, шаблонним мисленням, рівень самостійності та творчості є незначним, нестабільність під час сприймання, відсутність практичного досвіду в образотворчій діяльності.

Формування творчих здібностей базуються на отриманому досвіді. Досвід є основою життєдіяльності молодших школярів, розвитку індивідуальності особистості, формування нових думок, вражень і захоплень у майбутньому.

На базі опорного закладу «Мигівський ліцей» Берегометської селищної ради Вижницького району Чернівецької області здійснювалося констатувальне дослідження з виявлення сформованості творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва. У дослідженні взяли участь 22 молодших школярів і 15 педагогів закладу освіти. У закладі освіти учні початкових класів можуть відвідувати гурток з образотворчого мистецтва «Живопис. виготовлення іграшок та сувенірів».

Метою роботи гуртка є формування компетентностей молодших школярів у процесі вивчення основ живопису, виготовлення іграшок і сувенірів, розвиток у гуртківців особистісно-ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва, творчих здібностей, культури мислення, уяви, фантазії, творчої активності, виховання художніх смаків, інтересів, працелюбності, потреби в особистій творчій самореалізації.

Під час дослідження творчих здібностей учням пропонувався тест з позитивними та негативними відповідями щодо певних тверджень (див. Додаток Б).

Учні відвідують гуртки з образотворчого мистецтва відповідно власних творчих здібностей, інтересів і прагнень. У ході опитування надавалися визначення значущим характеристикам критеріїв, серед яких різноманітність інтересів, оригінальність, гнучкість, самостійність, точність і швидкість, оточення молодших школярів.

Результати дослідження різноманітності інтересів молодших школярів представлено в діаграмі 2.1.

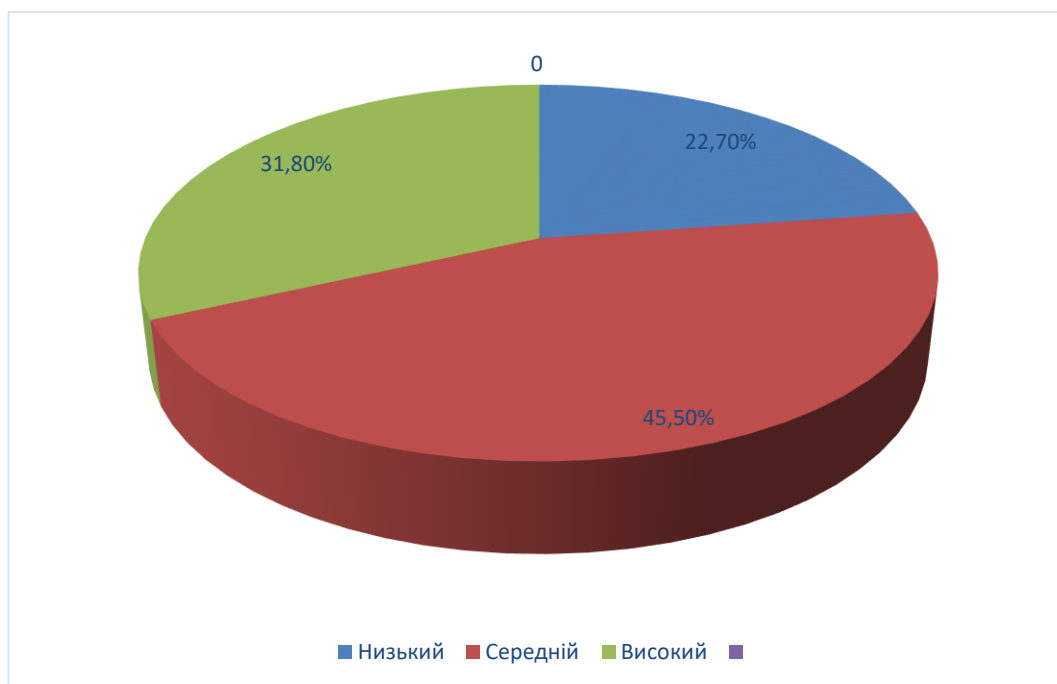

Рис. 2.1. Результати дослідження різноманітності інтересів молодших школярів

Аналіз результатів дослідження різноманітності інтересів молодших школярів виявляє, що більшість учнів (45,5%) показали середній рівень і 31,8% школярів знаходяться на високому рівні прояву творчих здібностей, є зацікавленими у сприйнятті навколишньої дійсності, наявними є достатня кількість їхніх уподобань, захоплень та інтересів.

У 22,7% респондентів низький рівень різноманітності інтересів, що свідчить про прояв недостатньої різноманітності інтересів, тому вони потребують від педагогів зацікавленості, уваги для формування творчих здібностей у подальшому.

Тому, прояв молодшими школярами на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва інтересів і прагнень до практичної діяльності засвідчує один з ефективних шляхів навчання новому, педагог має створювати сприятливі умови для розвитку вподобань для кращого впливу на результат практичної діяльності.

Формування самостійності навчання є тривали процесом, коли педагогом вибудовуються взаємини довіри з учнями, які сприяють прийняттю самостійних рішень при створенні зображень, відбувається стимулювання цих рішень різними способами.

У діаграмі 2.2. подані результати дослідження самостійності учнів початкових класів під час практичної діяльності.

Більшість учнів (40,9%) демонструють середній рівень прояву різноманітності інтересів в аспекті самостійності практичної діяльності та розуміння її значення. У результаті у подальшій життєдіяльності будуть певні труднощі під час прийняття самостійних рішень, навіть певна залежність від оточення.

На високому рівні прояву самостійності рішень знаходяться тільки 31,8% респондентів, а низький рівень демонструють 27,3% учнів. Підсилення формування критерію самостійної діяльності молодших школярів повинно відбуватися і в оточенні родини, коли батьки підтримують самостійність,

ініціативу, творчість своїх дітей, надають їм шанс до реалізації власних здібностей у самостійній творчій діяльності.

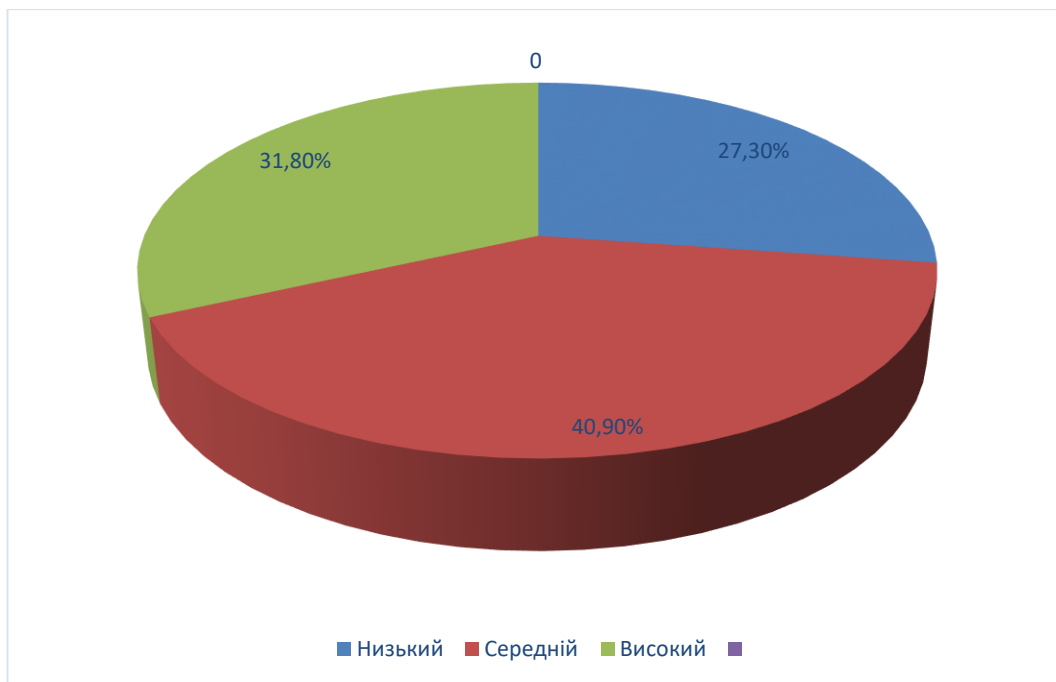

Рис. 2.2. Результати дослідження самостійності учнів початкових класів

Важливим показником у формуванні творчих здібностей є прояв гнучкості молодшими школярами, що проілюстровано у діаграмі 2.3.

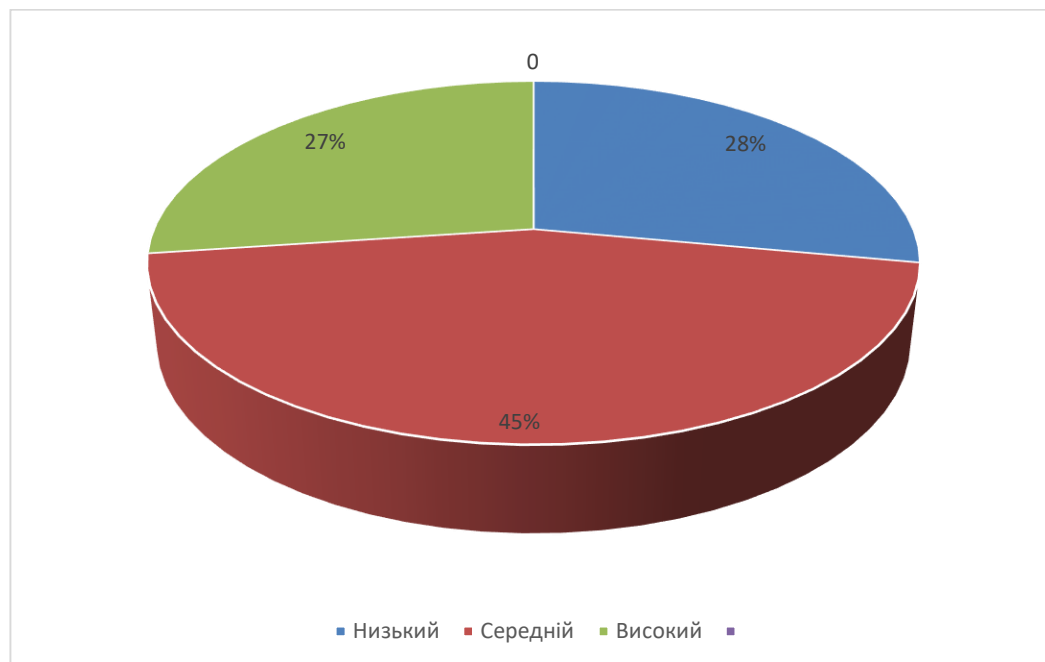

Рис. 2.3. Результати дослідження прояву гнучкості молодшими школярами

Результати дослідження прояву гнучкості учнями початкових класів демонструють, що значна кількість (45,5%) школярів на середньому рівні прояву гнучкості та 27,2% респондентів мають високий рівень.

Майже третина молодших школярів 27,3% показали низький рівень прояву гнучкості, у них прослідковуються труднощі у виконанні навчальних завдань, досить складно втілити власні задуми, переважає врахування думок і настанов оточуючих. На низькому рівні учні користуються шаблонами, які їм надаються, вони не проявляють ініціативу, несміливі, несхильні до експериментування, їм складно знаходити нові способи у практичній діяльності. Отож, вчителю потрібно здійснювати систематичну роботу з розвитку показника гнучкості.

Результати дослідження розвитку наполегливості учнів початкових класів продемонстровано на діаграмі 2.4.

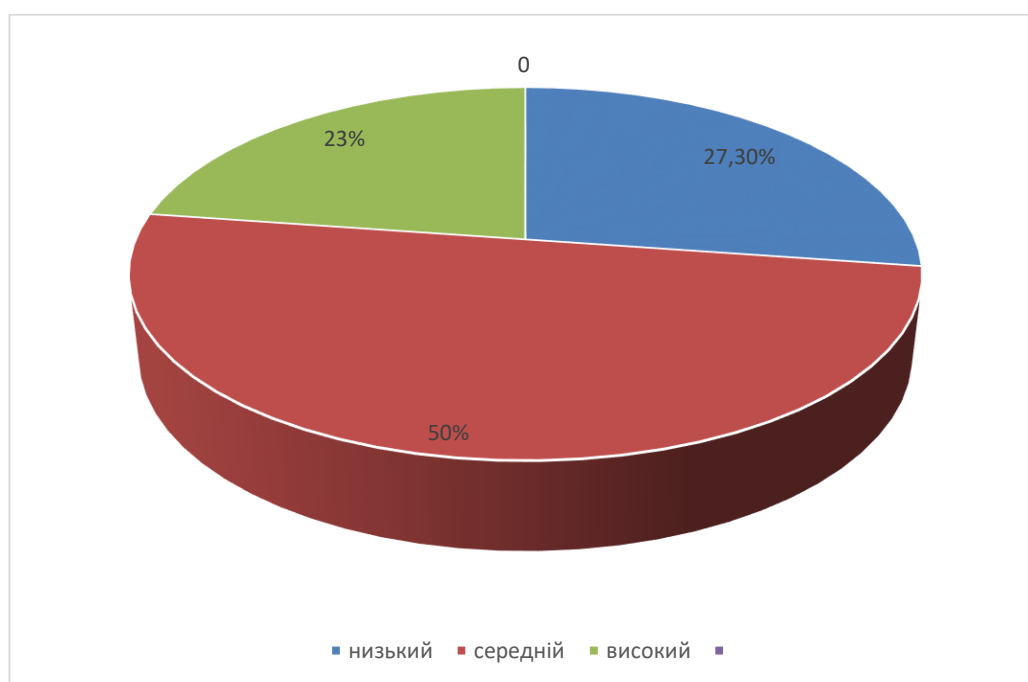

Рис. 2.4. Результати дослідження розвитку наполегливості учнів початкових класів

При дослідженні розвитку наполегливості переважна більшість учнів (50%) демонструють середній рівень прояву цього показника. Тільки 22,7% респондентів наполегливо та впевнено втілюють нові задуми у практичних

роботах. І, все ж таки, є молодші школярі (27,3%), в яких низький рівень прояву показника наполегливості під час практичної діяльності.

Результати діагностики впливу оточення на дітей молодшого шкільного віку у формуванні творчих здібностей ілюструє діаграма 2.5.

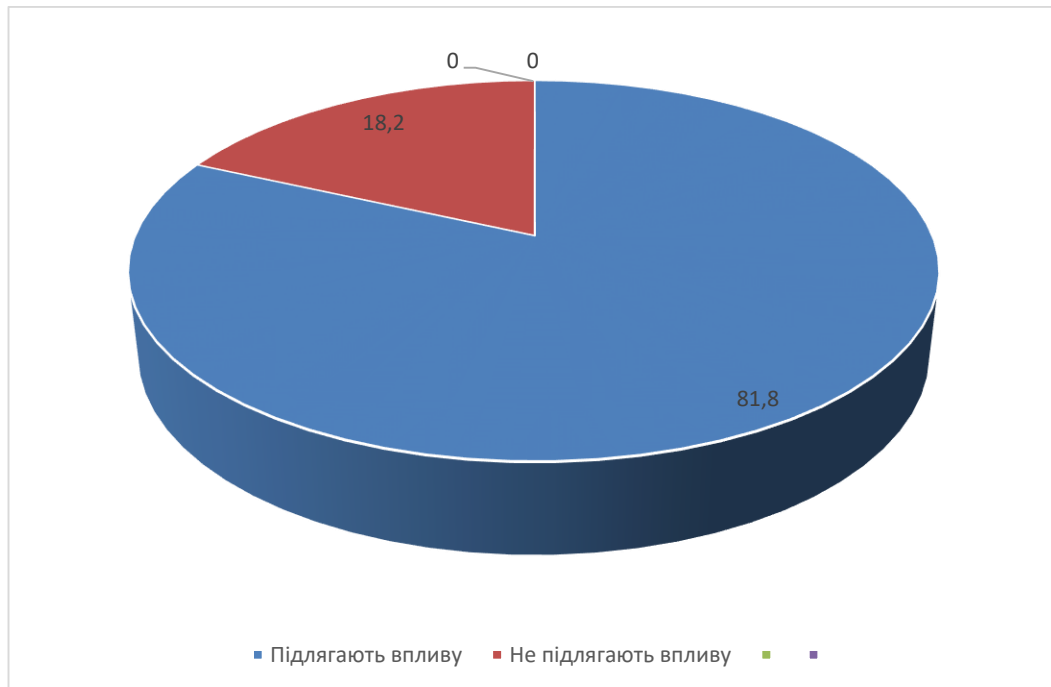

Рис. 2.5. Результати діагностики впливу оточення на дітей молодшого шкільного віку

За результати впливу оточення на творчу діяльність учнів відзначимо переважну більшість (81,8%) респондентів піддаються такому впливу, що пов'язується з віковими особливостями здатності до копіювання поведінки оточуючих у різних ситуаціях взаємодії.

Вирішальна роль у формуванні творчих здібностей молодших школярів належить оточуючому середовищу, яке є домінуючим у дорослішанні дітей, які постійно зазнають впливу оточення.

Під час дослідження рівнів сформованості творчих здібностей молодшим школярам було запропоновано проходження тесту «Неіснуюча тварина». У змісті тесту виокремлюються навчальні завдання про зображення неіснуючих, щасливих, злих і нещасливих тварин, зі створенням численних варіантів цієї методики.

Під час дослідження учні створювали неіснуючих тварин з метою виявлення рівня розвитку творчої уяви, оригінальності мислення, визначення емоційного стану молодших школярів.

Важливими були правила виконання тестового завдання для правильних результатів:

- зображення будь-якої тварини, яка уявляється учням, при умові, що її дійсно не існує в довкіллі та її ми не побачимо в лісі, парку;
- тварина має мати чітку будову, з частинами тіла, які є добре вираженими;
- дозволяється змінювати ті частини зображення, які цього потребують під час створення;
- потрібно назвати тварину, яка зображується.

Такий спосіб зображення дійсності використовується для виявлення можливих емоційних проблем в учнів початкових класів.

У ході виконання тесту «Неіснуюча тварина» молодшими школярами зображуються фантастичні тварини, істоти, яких не існує в довкіллі, у їхніх зображеннях можна прослідкувати характерні риси та ознаки казкових персонажів і реальних тварин.

У процесі образотворчої діяльності відбувається процес захоплення дітьми створенням свого зображення, характерними особливостями є розповіді та пояснення того, що зображується, присвоєння тваринам незвичними рисами та ознаками, спроможністю до виконання нереальних вчинків і дій.

Виокремлюються школярі, які деталізують промальовування елементів зображення і на задньому фоні, однак є діти, які залишають задній фон просто зафарбованим у певний колір.

Творчі здібності учнів виявляються у їхніх можливостях кількісно поєднати елементи у зображенні. Малюнки, які виконуються за зразком,

мають найбільшу наближеність зображення до реального, тварина з певними елементами відрізняється від існуючої тварини.

Показник оригінальності може проявитися цікаво, у незвичайному вигляді, у створенні цілісного зображення з певних частин. Важливими у тестуванні є пояснення дітьми як вона називається, ролі такої тварини, її середовища існування, що засвідчує ерудованість, раціональне сприймання та бажання до фантазування.

Діагностика виявлення в учнів рівня розвитку творчої уяви здійснювалася за адаптованим тестом О.Дяченко «Домалюй фігури» (див. Додаток В).

Мета тестування полягає у виявленні вмінь молодших школярів використовувати різноманітні способи створення художніх образів, які виникають в уяві. Учнім дозволяється фантазувати та звертається їхня увага на заборону копіювати зображення один в одного, що є необхідним у досягненні достовірних даних дослідження.

Під час дослідження школярі отримують картку із конкретним зображенням та графічні матеріали, навчальним завданням є завершення кожної фігури готовим зображенням з поясненням його чарівності, бо домальовується за бажанням.

Картки із зображенням є різноманітними для кожного респондента. Перевірці піддаються художні образи, які не повторюються, з метою запобігання створення декількох однакових фігур, з виявленням показника оригінальності, який засвідчує безліч творчих елементів у зображенні, що є показником вищого рівня.

Результати дослідження розвитку творчої уяви молодших школярів проілюстровано в діаграмі 2.6.

Під час дослідження отримано такі кількісні показники розвитку творчої уяви молодших школярів: високий рівень – 36,3%, середній рівень – 45,5%, низький рівень – 18,2%.

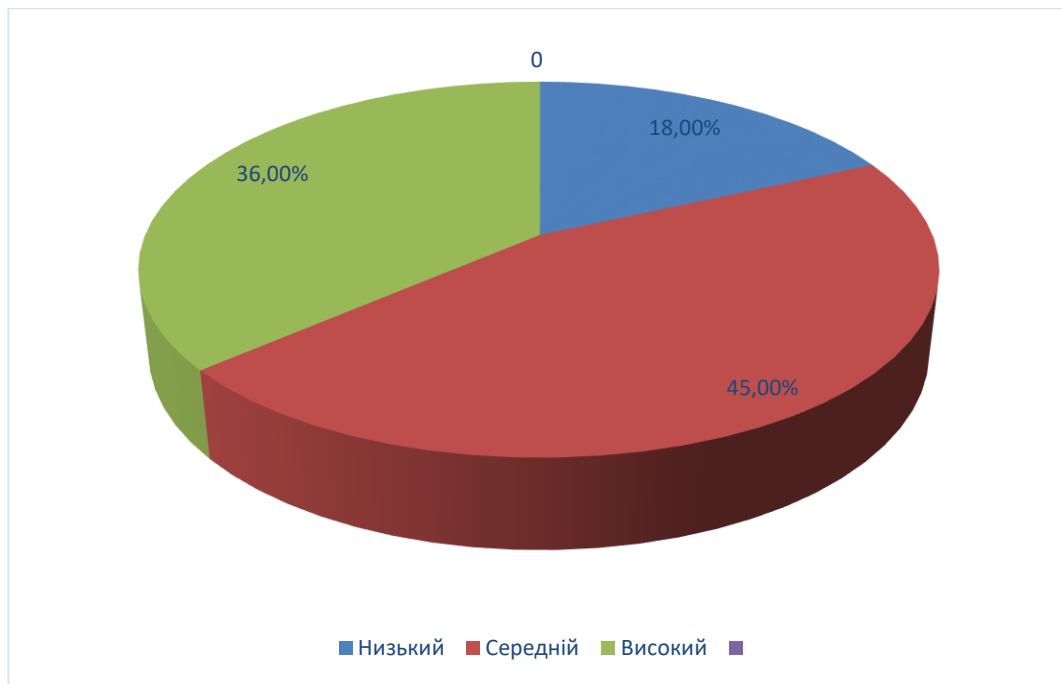

Рис. 2.6. Результати дослідження розвитку творчої уяви молодших школярів

Результати дослідження засвідчують, що тільки 36,3% дітей демонструють високий рівень розвитку творчої уяви, проявили наполегливість і бажання під час виконання навчального завдання, проявили кмітливість, не використовували прості способи вирішення навчальних завдань, ускладнювали власні зображення з додаванням додаткових виразних елементів, виділяючи контури чіткими лініями.

Учні на середньому рівні (45,5%) у результаті виконання навчального завдання прикладали звичайно більше зусиль, але у них була наявна несміливість у створенні зображень, які були б оригінальними. Відповідно, певні перешкоди у розвитку творчої уяви можуть бути від невпевненості індивідуального прояву.

З метою покращення ефективності гурткової роботи з образотворчого мистецтва, формування творчих здібностей молодших школярів на заняттях було проведено анкетування 15 педагогів (див. Додаток Г).

Анкетування педагогів дало змогу з'ясувати, що переважна більшість респондентів (86,7%) проявили позитивне відношення до залучення учнів до

роботи в гуртках з образотворчого мистецтва, 13,3% педагогів все ж мають нейтральне ставлення до гурткової роботи.

73,3% педагогів вказують, що гуртки з образотворчого мистецтва є необхідними у позакласній та позашкільній діяльності молодших школярів, однак 26,7% респондентів відзначають, що значна кількість гуртків сприяє перевтомі учнів.

Також, більшість педагогів відзначили, що у гуртках з образотворчого мистецтва розкриваються творчі здібності та творчий потенціал школярів, діти із задоволенням відвідують гуртки. Більшість педагогів (86,7%) педагогів підтвердили ефективність гурткової роботи з образотворчого мистецтва.

Таким чином, педагоги під час дослідження підтвердили, що у гуртках з образотворчого мистецтва формуються творчі здібності у молодших школярів.

2.2. Характеристика педагогічних умов формування творчих здібностей молодших школярів у гуртках з образотворчого мистецтва

Педагогічними умовами визначаються особливості організації освітнього процесу, які окреслюють результати розвитку, навчання та виховання учнів, мають чітке визначення їхнього досягнення.

Педагогічні умови також визначаються як комплекс форм, методів і здатностей, які призначаються для успішної реалізації конкретної поставленої мети. Педагогічні умови є тими обставинами, які можуть змінити певні педагогічні системи, якості та процеси з позитивного або негативного боку.

На думку С.Гончаренка: «педагогічні умови – це сукупність об'єктивних можливостей змісту здійснення навчання, організаційних форм та методів та технік, а також необхідних матеріальних можливостей його

здійснення, що забезпечують успішність досягнення поставленого завдання» (Гончаренко С., 1997).

Отож, рівнями педагогічних умов у педагогіці є такі:

- властиві учням особистісні якості, які є в результатах освітнього процесу;
- умови досягнення успішності та ефективності в навчанні.

Педагогічні умови визначаються як збалансований комплекс, в якому відбувається освітній процес та які мають істотний вплив на його реалізацію і окреслюються як результат навчання.

Виокремимо такі педагогічні умови формування творчих здібностей учнів початкових класів на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва:

- створення сприятливого психологічного клімату на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва, одержання школярами позитивних вражень і нових знань;
- практична спрямованість освітнього процесу, моделювання різних творчих ситуацій, використання дидактичних ігор;
- сприяння самостійності у прийнятті рішень у творчій діяльності;
- забезпечення привабливості та успішності образотворчої діяльності, схвалення оригінальних задумів, визнання досягнутих результатів.

У сутності психологічного клімату знаходиться стан взаємин, які мають вираження в поєднанні сприятливих умов, які можуть допомогти у практичній діяльності. Коли в учнів не має особливих успіхів в освітньому процесі, серед основних причин є відсутність інтересу, які можуть спровокувати небажання навчатися новому.

Найважливішим фактором, який сприяє формуванню творчих здібностей є середовище перебування учнів. Тому, сприятливий мікроклімат може створити додаткову мотивацію для навчання та розвитку. Почуття комфорту молодших школярів на гурткових заняттях відображається у їхній

впевненості, позитивному сприйманні, привітних відносинах з керівником гуртка та однолітками.

Продуктивне спілкування базується на: взаємозв'язку школярів; врівноваженість під час спілкування; корисність і продумана активність; стриманість у прояві негативних емоцій.

Створення сприятливої психологічної атмосфери на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва можливе з використанням вправ:

- «комплімент», приємні висловлювання позитивних якостей учнями один одному;
- «радість групи», виявлення кращих позитивних рис під час емоційного підтвердження успіху дітей у групі;
- «лінія горизонту», коли успішність учнів одразу помітна, керівник гуртка робить на ній акценти, пропонує завдання, схожі з попередніми, однак більш складні, педагог таким чином переміщує «лінію горизонту», сприяє мотивації, бажанню певного результату;
- «подарунок» у вигляді дарування приємного абстрактного явища миру, успіху, щастя тощо.

Важливою для підвищення мотивації учнів початкових класів є фізична активність.

Серед основних методів виокремлюють також похвалу: вербальну або словесну та невербальну у жестах, міміці, посмішці.

Існує потреба в естетично привабливій навколишній дійсності, в красі довкілля, бо молодші школярі володіють досить розвиненим почуттям прекрасного.

У формуванні творчих здібностей рушійною силою стає наявність інтересів і прагнень до образотворчої діяльності. А в гуртках дієвими є створення ситуацій успіху, які сприятимуть виникненню зацікавленості та інтересу.

Тому серед невстигаючих школярів можливий прояв здібностей і потреб. Зацікавленість змістом діяльності доцільно підтримувати в учнів, опираючись на підбір різноманітних форм і методів роботи, які приваблюватимуть гуртківців. Також, керівником гуртка звертається увага на сам процес діяльності, зусиль, наполегливості, без яких досить складно розвинути інтерес.

Основними характеристиками формування сприятливого психологічного клімату на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва є:

- чітка організація заняття;
- відповідальність за власні дії та слова;
- значна продуктивність, своєчасність у прийнятті рішень;
- заохочення, довірливі взаємини і бажання до співпраці, взаємодії та спілкування.

Створення сприятливого психологічного клімату з відчуттям піднесеності в учнів під час спілкування з педагогом має сформувати почуття самостійності, допомогти у розвитку мислення. Досить продуктивними і цікавими є необхідність у створенні ситуацій успіху надання можливостей для дітей зрозуміти їхню значущість, позбавлення від комплексів, невдач, труднощів.

Під впливом навколишньої дійсності, підтримки рідних і близьких, власне процесу самої діяльності молодших школярів виникають позитивні емоції, коли правильно підібраний мотиваційний компонент можуть задовольнятися пізнавальні інтереси та потреби.

Відчуття впевненості у власних досягненнях надають учням додаткових почуття рішучості, нестандартності дій, спроб експериментувати, залучатися до спроб виходу із особистої зони комфорту. Навчальні матеріали потребують підбору таким чином, щоб школярі, які мають труднощі, змогли повірити у свої сили. Щоб розвивати мислення та мотивацію учнів, які

базуються на задоволенні пізнавальних потреб доцільно поєднувати їх з діяльнісним компонентом.

На думку О.Савченко: «найкраще досягти розвитку мислення дитини можна застосовуючи демократичний стиль виховання. Байдуже ставлення педагога до старань його вихованців або різко негативний відгук перекреслить весь набутий інтерес» (О.Савченко, 1998).

Умова практичної спрямованості освітнього процесу, моделювання різних творчих ситуацій, використання дидактичних ігор базується на тому, щоб в освітньому процесі має бути взаємодія між теоретичними знаннями та практичними вміннями і навичками.

Вербальне пояснення повинно мати практичне підтвердження в діяльності, оскільки учні при ознайомленні з матеріалом, мають розуміти його значення. Відповідно, практичне виконання навчального завдання має базуватися на чіткій теоретичній інформації.

Досить змістовно засвоєння навчального матеріалу відбувається завдяки його зв'язку з життям школярів. Відповідно, вимоги в навчанні стають зрозумілими та чіткими, легкими для сприймання, навчальна інформація під час сприймання буде сприйнята та може перетворитися у ґрунтовні та міцні знання.

Процес опанування школярами певної діяльності опирається на необхідність демонстрації застосування умінь і навичок у життєдіяльності, користь від результатів в майбутньому. Досить простим є пригадування слів або назв предметів, з якими ознайомлення було відносно недавно, акцентувати на них увагу учнів.

Складним є розуміння того, що не можна уявити, або раніше не сприйнятий образ у дійсності, певний незнайомий об'єкт, школярам потрібно пригадати подібне, вже відоме з опорою на власний досвід. Усвідомлення навчального матеріалу сприяє проведенню аналогій з раніше вивченим у життєвих ситуаціях, коли учні застосовують здобуті знання у життєдіяльності.

Важливим є моделювання різних життєвих подій, ситуацій, що допоможе врахувати індивідуальні особливості учнів, враховуючи інтереси, потреби та вікові характеристики. Вирішення колективних проблем здійснюються ефективніше, тому що діти відповідають за свою частину навчального завдання, проявляють відчуття відповідальності за кінцевий результат.

Доцільними у процесі формування творчих здібностей є такі чинники:

- фізичні, що забезпечують уміння працювати з різноманітними матеріалами;
- психологічні, у наданні учням творчої свободи, підтримки та мотивації у задумах, у створенні емоційного комфорту;
- створення різних ситуації успіху, через застосування прийомів «радість групи», «аванс» тощо.

Завданням керівника гуртка з образотворчого мистецтва є створення необхідних умов для формування творчих здібностей молодших школярів, прослідковуючи появу негативних рис діяльності, небажання до праці, при наявних здібностях і нахилах учні творчо не розвиваються. Навіть при наявності здібностей діти їх не проявляють, щоб не втратити дружніх відносин з однолітками.

Серед основних принципів творчого виховання виокремлюється:

- особистісно-орієнтований та індивідуальний підхід, які базуються на створенні особистих умов у навчанні та житті школярів, враховуючи їхню оригінальність при опануванні навчального матеріалу, потреби у неоднакових зусиллях у практичній діяльності;
- оригінальність та неповторність думок і задумів учнів, яка враховується педагогом;
- розвиток пізнавальної та пошукової активності, що дозволяє зацікавлювати школярів, сприяти розвитку прагнень діяти у час дозвілля та відпочинку;

– особистий приклад педагога, який є для учнів зразком діяльності та поведінки.

Таким чином, внутрішня мотивація є бажанням учнів проявити себе у потенційних здібностях, індивідуальних здібностях. Поєднуючи мотиваційну та операційну складові можна надати поштовх у процесі розвитку мислення.

При умові сприяння самостійності у прийнятті рішень у творчій діяльності доцільно дозволити школярам діяти відповідно того, як на їхню думку краще, іноді допомагати їм.

Звичайно, прояв ініціативи та прийняття рішень мають йти від учнів. Потрібно давати можливість дітям робити помилки, оскільки своя помилка іноді краще навчить, ніж порада керівника гуртка. Школярі мають бути незалежними від певних думок, мають мати власну точку зору, доводити свої задуми, відстоювати її.

Стимулювання молодших школярів у знаходженні нових шляхів для виконання завдань, вирішення проблеми певним способом дозволяє розвинути їхню рішучість. Ретельному контролю має піддаватися межа між творчою свободою під час власної реалізації та некерованістю, що може перетворитися на вседозволеність. Результат може проявитися у негативних наслідках характеру школяра, коли є самовпевненість, що тільки його роботи є найкращими, а зауваження чи побажання не сприймаються дитиною.

Вагомим є стимулювання учнів у виборі між декількома варіантами, з наданням іншого вибору. Поступовим є збільшення кількості пропонуваніх варіантів.

Важливим є поступовість у демонстрації серйозності прийняття рішень школярами, їхньому навчанні, усвідомлення відповідальності за власні вчинки та дії. Неправильність у прийнятті рішень дозволяє учням робити помилки, на яких потім будується практичний майбутній досвід.

Самостійність є одним з критеріїв виміру творчих здібностей і проявляється у здатності приймати без допомоги інших власні рішення. Рівень самостійності, який є недостатньо розвиненим пов'язується з

контролем батьків дій учнів, які схвалюють чи не схвалюють їхні вчинки, можуть навіть постійно вирішувати проблеми за дітей, виконувати за них навчальні завдання, що зашкоджує самостійності.

Навчання правильному прийняттю рішень здійснюється поетапно. Спочатку треба навчити продумувати майбутні дії з акцентом на відповідальності за свої дії та слова. Поступово потрібно спрямувати потрібні думки учнів допоміжними запитаннями, зокрема при доцільності вибору відповідних кольорів, можливості змінити задум у роботі, втілити інші творчі ідеї.

Умова забезпечення привабливості та успішності образотворчої діяльності, схвалення оригінальних задумів, визнання досягнутих результатів базується на захоплюючій діяльності для учнів, що може здатися складною у виконанні, але, водночас, є стимулюючою у прагненнях.

Складність виконання завдання стимулює можливість визнавати власну успішність. Не доцільним є заниженість досягнень школярів, що може призвести до зникнення мотивації. Досягнення потрібної мотивації учнів з позитивного боку сприяє усвідомленому розумінню мети власної діяльності та її результативності.

Наполегливість має важливе значення в досягненні результату. Також значущими є емоції школярів. Зацікавленню учнів на заняттях, прояв бажання до імпровізації відбувається завдяки:

- творчим заняттям;
- врахуванню вікових та індивідуальних особливостей;
- формуванню творчої уяви та самостійності;
- застосуванню різноманітних форм роботи;
- заохоченню до образотворчої діяльності.

О. Савченко зауважує: «для реалізації мотивації навчання потрібне сприятливе для творчості середовище. Умови, що надають поштовх,

формується за рахунок низки педагогічних методів прийомів та ідей, що підбираються з метою подальшого впливу» (О.Савченко, 1998).

Розвиток творчих здібностей можливий при умові додержання позитивного сприятливого та емоційного спілкування, співпраці, які відбуваються у діалогічній взаємодії. Взаємна співпраця є однією з найкращих у гуртках з образотворчого мистецтва, завдяки ній створюються оптимальні умови для мотиваційної бази освітнього процесу.

У навчальній діяльності у гуртках з образотворчого мистецтва має переважати емоційне забарвлення, бажано застосовувати дидактичні ігри, розігрувати казкові ситуації, імпровізувати з урахуванням віку молодших школярів.

Виховне значення має поважне ставлення до діяльності, коли педагог своїм прикладом це демонструє, сам ставиться з повагою до зусиль учнів, їхніх думок, до праці. Керівник гуртка також має взаємодіяти з батьками учнів, які також є прикладом для дітей, які прислухаються до порад і педагога, і батьків. Довірливі відносини будуються на щирості та душевному ставленні, умінням слухати, емоційно переживати.

В. Сухомлинський наголошує: «дитину потрібно оберігати від брехні, оскільки саме на недовірі починає зароджуватись перша брехня у дитини, ознаки агресії, що сприяють виникненню конфліктів» (В.Сухомлинський, 1987).

Педагог повинен визнавати успіхи школярів, схвалювати нетрадиційні цікаві вирішення навчальних завдань, що сприятиме покращенню прояву творчої уяви, можливою є допомога керівника гуртка та батьків, якщо ця допомога не зменшить рівень самостійності у діяльності.

Результатом успіху під час спілкування в освітньому процесі гуртків з образотворчого мистецтва, в час дозвілля є можливість висловлюватися та виявляти власні судження. Досить складним є не ототожнювати свою думку з поведінкою інших. Визнання певних фактів через висловлювання того, що сприймається, відчувається.

Педагог має уникати нав'язування своєї точки зору як певного факту, бо учні можуть мати власні думки чи погляди на певні явища, завдання чи ситуації, педагог може мати певний вплив. В учнів є можливість мислити індивідуально, не погоджуватися з педагогом чи однолітками. Також, є схильність в оцінках і судженнях до критичних зауважень, які можуть спровокувати конфліктні ситуації.

У процесі оцінювання педагог має задумуватися про об'єктивність у сприйнятті реальності, вміти розглянути ситуацію з іншого боку і мати об'єктивну точку зору.

Важливими є розповсюджені вербальні судження «молодець», «добре виконане завдання», які є оцінними судженнями. Учні початкових класів потрібно схвалювати, заохочувати, чітко пояснювати, що їм вдається, робити на цьому акценти висловлюваннями: «у тебе чудова композиція», «твій виріб є оригінальним», «у тебе цікавий задум» тощо. Такі судження нададуть змогу усвідомити, що керівник гуртка зацікавлений у зусиллях учнів, вони є цінними для нього.

Доцільними є додавання до суджень педагогом висловлювань, завдяки яким молодші школярі зрозуміють, що їхні задуми є можливими, їх сприймають, незалежно від оригінальності.

Педагог повинен утримувати поведінку гуртківців під контролем, не допускати критичних слів, непорозумінь між учнями, підтримувати задуми та ідеї школярів. Висловлювання та оцінка педагога сприяють повазі думок та ідей учнів один до одного, потрібно не нав'язувати власні думки, надавати можливість за бажанням створювати практичні роботи.

Доречною для учнів є відсутність критичних зауважень з боку педагогів, оскільки сприймання їх є досить вразливим. У різних випадках успіху або невдач керівник гуртка також долучається до взаємного сприймання їх разом з дітьми. Недоцільно порівнювати практичні роботи та вироби учнів між собою, тільки з їхніми власними роботами, метою чого є самостійного прослідкування своїх успіхів.

У новизні почуттів розкривається здатність до переживання нових емоцій, коли відбувається процес отримання нових знань і оволодіння новими вміннями. Тому, керівник гуртка має додавати цікаві навчальні завдання, шукати нові методи та нетрадиційні підходи. Зміст таких гурткових занять завжди буде захоплюючим.

В освітньому процесі учні мають можливість відкрити свої нові риси, виявити оригінальні риси характеру, побачити себе з боку, що є значним стимулом для формування творчих здібностей.

Учні початкових класів можуть вдаватися до аналізу та самоаналізу створених ними практичних робіт, бути у ролі спостерігача, який може побачити те, чого немає в готовій роботі, подивитися та сприйняти роботу з боку. Важливим є слідкувати, щоб у школярів залишалось бажання творити, оскільки надмірна самокритичність не дозволяє проявляти свої творчі здібності.

Прояв емоцій часто отримується при швидкій зміні практичних видів діяльності, використання нетрадиційних форм і методів, технік і матеріалів з образотворчого мистецтва, застосування у структурі гурткового заняття змагання, вікторин тощо.

Гурткові заняття з образотворчого мистецтва, що є оригінальними спонукають молодших школярів до активізації мислення, швидкого включення в діяльність, вміння слухати педагога, розвиток важливих умінь і навичок здійснювати парну та групову роботу, проявляти переживання за інших. Інтелектуальні можливості та потенціал учнів можна побачити із застосуванням різноманітних форм і методів роботи педагога.

Таким чином, в освітньому процесі не має бути монотонності, він має бути захоплюючим та інтенсивним. Педагог повинен налаштовувати на практичну діяльність доброзичливим тоном і виразним мовленням, його чіткістю та емоційністю.

2.3. Методичний інструментарій формування творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва

Для успішного створення необхідної творчої атмосфери на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва необхідно добре продумати планування кожного етапу заняття. Розширення світогляду учнів здійснюється з розвитком мисленнєвих операцій: можливостей аналізувати, систематизувати, порівнювати, конкретизувати. Відповідно, комбінування усіх цих здібностей дозволить повністю розкрити творчий потенціал молодших школярів.

Форма навчання є чітко спланованою, змістовно наповненою та методично забезпеченою системою, яка базується на пізнавальному розвитку, спілкуванню та взаємодії педагога з дітьми. Співпраця керівника гуртка та учнів здійснюється завдяки певній формі навчання, під час якої відбувається формування творчих здібностей та художньо-естетичне виховання.

Зміст занять у гуртках з образотворчого мистецтва пов'язується із цікавістю учнів, їхніми пізнавальними інтересами, варіативністю форм у проведенні занять. Значне місце займає технологія створення ситуацій успіху з чітким підбором навчального матеріалу.

Відповідно до сучасних умов матеріали, які застосовуються на заняттях гуртків з образотворчого мистецтва мають періодично оновлюватися, піддаватися змінам, створюватися з опорою на вікові особливості, можливості учнів. Теми і зміст гурткових занять враховують, творчі здібності, інтереси та потреби дітей.

Підготовка до гурткового заняття з образотворчого мистецтва повинна бути ретельно спланована, виявлятися мають педагогом проблемні моменти, можливі вирішення таких ситуацій, розробка різноманітних форм роботи, обрання навчального матеріалу, який зацікавить учнів, переконання у

досягнення поставленої мети на занятті, поєднувати методи та прийоми навчальної діяльності.

Розвиток мовлення, мислення, активного словника, розширення словникового запасу, пізнавальної та творчої активності здійснюється на заняттях фантазії та мислення.

Серед доцільних форм навчання є заняття-імпровізація, сутністю якого є майстерність у плануванні та організації заняття, має складність у підготовці, у використанні сукупності методів і прийомів навчання, розглядаються різні варіанти здійснення роботи поетапно. Підготовка педагога до заняття-імпровізації має певні труднощі, оскільки передбачає можливі відповіді школярів, етапи заняття між собою мають послідовно та логічно пов'язуватися.

Методи є сукупністю дій, які необхідно здійснити для досягнення певної мети, є алгоритмом дій, засобами пізнання. Доцільно методи використовувати для досягнення поставленої мети, в їхніх можливостях поєднання конкретних дій вчителя та учнів. Методи мають можливості практичної реалізації.

Метод бесіди сприяє у відчуттях учнів бути корисними, потрібними, здатністю розкрити себе, продемонструвати сильні сторони. Цікавим буде розміщення школярів для створення сприятливої атмосфери співпраці. Бесіда допомагає долати несміливість, певні особистісні комплекси. Важливим є обговорення на занятті навчального завдання з теми. Звичайно, є доцільність бесіди у змісті гуртків з образотворчого мистецтва.

Доцільним на заняттях у гуртках є бесіди-ігри, які є видом бесіди, у результаті гри учні залишаються задоволеними, а серед основних засобів в грі є слово, вступна розповідь, словесний образ про певний об'єкт.

Зміст гри-бесіди потребує підготовки педагога, умінь провести гру, поєднувати гру та навчання. Серед вимог управління грою є вміння визначити важливі елементи для засвоєння навчального матеріалу, зацікавити учнів змістом гри, дозувати пізнавальну інформацію.

Ігрова навчальна інформація обумовлюється навчальною темою, змістом гри, які відповідають здатності дітей до опанування матеріалу без втрати інтересу до виконання ігрових дій. Відповідно, успішною умовою проведення гри-бесіди є сприятлива атмосфера для взаємодії.

Продуктивними та цікавими є «хвилинки ерудитів», коли висловлювання нестандартних думок викликають інтерес, допомагають у процесі творчості. У молодших школярів нестандартні думки досить часто можуть з'являтися під час дискусій, тому доцільними є робота в парах і групах. Досягається спільний результат і успіх також розподіляється між учасниками, що сприяє згуртуванню учнів.

Засоби навчання є об'єктами для подальшого оволодіння знаннями, виконання практичної діяльності. Засоби навчання здійснюють вплив на певний обсяг знань, швидкість їх засвоєння.

Сучасні технічні засоби навчання є обладнанням, що опирається на навчальний характер освітнього процесу та сприяє підвищенню його ефективності. Розрізняють такі види технічних засобів:

- екранно-звукові, у вигляді комп'ютерної, мультимедійної техніки, аудіо-, відеозаписів, навчальні відеофрагменти, електронні навчальні підручники, посібники;
- графічні, якими є малюнки, ілюстрації, картини, схеми, карти, таблиці тощо;
- інтерактивні базуються на легкому редагуванні інформації у процесі роботи, надають можливість для кращого формулювання своїх висновків.

Використання технічних засобів в освітньому процесі гуртків з образотворчого мистецтва мають важливу роль у пробудженні творчих здібностей і пізнавальних інтересів школярів. Сприймання навчального матеріалу має унаочнений зміст, що робить його доступним для опанування та запам'ятовування в подальшому.

Технічні засоби безпосередньо впливають на розумовий розвиток дітей із застосуванням на будь-якому етапі гурткового заняття.

Для вирішення навчального завдання гурткових занять з образотворчого мистецтва на початку навчання керівник гуртка має більший вплив, з поступовим його зменшенням. Здійснюється стимулювання творчих здібностей учнів, їхньої активності, поліпшується самостійність під час створення нових зображень і виробів.

Продуктивним є застосування елементів пошукової діяльності, що базується на вміннях легкої адаптації в житті. Тому, можна пропонувати учням під час засвоєння начального матеріалу використовувати пошукові методи.

Поліпшення творчих здібностей на гуртках з образотворчого мистецтва здійснюється за допомогою засобів образотворчого мистецтва. Завдяки ним удосконалюються індивідуальні властивості особистості та їх прояв. Потрібно враховувати обов'язкові складові формування творчих здібностей молодших школярів: здатність до створення нового та оригінального зображення, естетичні потреби, спостережливість, натхнення, інтерес.

Вказані складові чітко пояснюють особливості вивчення образотворчого мистецтва учнями. Тому що, без одержання потрібних базових знань не буде подальших успіхів.

Реалізація творчих здібностей учнів початкових класів відбувається завдяки оволодінню художніми засобами та навичками, способами та прийомами їх використання в образотворчій діяльності для вирішення навчальних завдань.

Оригінальність гурткової роботи з образотворчого мистецтва міститься у поєднанні різних форм організації і проведення занять: конкурси, вікторини, екскурсії, практичні заняття, виставки, зустрічі з цікавими людьми, ярмарки, а також нетрадиційних форм, зокрема майстер-класів.

Майстер-класи є продуктивною формою роботи, на яких передбачається засвоєння учнями нових знань, практичних умінь і навичок,

досвіду, за допомогою здійснення одночасно демонстрування та практичної діяльності. Молодші школярі виконують практичну роботу та спостерігають за керівником гуртка, поетапністю його роботи. Є досить ефективним способом швидко опанувати щось нове, покращити власні здобуті вміння та навички.

Перевагами майстер-класів є: змістовна чітка теоретична частина; ознайомлення з новими художніми техніками, чітке застосування на практиці, продумування в подальшому застосуванні своїх умінь.

Проведення майстер-класу має чіткий алгоритм, що має обов'язкові етапи:

- ознайомлення із задумами, ідеями, здобутками, перспективами роботи керівника гуртка;
- проведення дидактичних ігор;
- моделювання самостійної діяльності учнів з інструктажем педагога;
- рефлексія, яка полягає у зворотному зв'язку з педагогом, обговоренням результатів.

У процесі проведення майстер-класу не має чітких регламентованих правил, педагог має свободу для творчості, при потребі можлива зміна структури заняття. Специфіка проведення майстер-класу у:

- прояві індивідуальних і творчих здібностей школярів;
- створенні ефективних умов залучення учнів до активної діяльності;
- застосуванні різноманітних методів і прийомів навчання;
- самостійній діяльності гуртківців;
- здатності реалізувати власні фантазії та мрії;
- використанні традиційних і нетрадиційних технік, матеріалів, їх поєднання;
- перевазі пізнавальної діяльності протягом заняття.

На гуртках з образотворчого мистецтва розвивається самостійність молодших школярів, при застосуванні пошукових методів створюються незвичайні художні образи.

Аплікація є технологією створення художніх зображень, у поєднанні різноманітних форм для зображень. Елементи аплікації у відповідному тоні вирізаються та наклеюються між собою, відділяючи частини контрастними кольорами.

В аплікаціях застосовуються різноманітні матеріали: картон, кольоровий папір, тканина, стрічки, природні матеріали, нитки, мереживо тощо. Серед основних видів аплікації виокремлюють: однотонну і багатоколірну, плоску і об'ємну, рельєфну, сюжетну, абстрактну, декоративну тощо.

Універсальність аплікації у досить широкому колі її використання. При її створенні має враховуватися кольорова гама зображення, бо невдало обрані кольори можуть мати негативний вплив на правильно виконану роботу. Звернути увагу треба на створення композиційного центру та фону з цупкого паперу, ніж інші елементи композиції.

Виокремлюють такі етапи навчання аплікації:

- наклеювання;
- репродуктивна аплікація з наклеюванням за зразком елементів заготовок у відповідному місці, з використанням готового малюнка;
- детальна аплікація з чітким обговоренням кожного елементу виробу.

У процесі створення різноманітних композицій на гуртках з образотворчого мистецтва застосовуються різні матеріали: природні матеріали, листя дерев, квіти, харчові продукти, пофарбовані крупи, макаронні вироби, які є основою практичних робіт.

Сприяє розвитку творчої уяви також виготовлення м'яких іграшок, створення з різних тканин ляльок-мотанок тощо, що сприятиме розвитку дрібної моторики, уяви та творчих здібностей.

Важливо, щоб керівник гуртка доповнював традиційні знання новими формами роботи, що дозволить активізувати творчі здібності на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва.

Перевірка здобутих знань про різні техніки роботи відбувається завдяки грі «Фантазуємо та творимо», коли учні працюють в декількох творчих групах, виконуючи навчальне завдання в різних техніках. У творчих групах школярі можуть розповідати один одному про вироби різних видів і жанрів образотворчого мистецтва, ділитися цікавими відомостями, закріплювати їх у діяльності.

На гуртках з образотворчого мистецтва незамінним видом роботи є ліплення, яке покращує художній смак школярів, формує їхні творчі здібності, фантазію, творчу уяву, просторове розміщення, мислення та мовлення учнів.

Робота з пластиліном, пластичним тістом базується на створенні різноманітних виробів гуртківцями. Цікавим прийомом роботи є «сліпе ліплення», коли учні із зав'язаними очима повинні виліпити виріб попередньо з ним ознайомившись, або виріб за описом педагога, інших учнів.

Витинанка є одним з видів декоративно-прикладного мистецтва. Папір переважно є основним матеріалом для витинанок, який може бути тонким, цупким, кольоровим тощо. Бувають витинанки: ажурними, силуетними, одинарними, складними.

Форми витинанок надзвичайно різноманітні, нагадують геометричні фігури, рослинні зображення. Особливістю витинанок є повна дзеркальність, чіткий візерунок, незвичайність зображення.

Теоретичний і практичний аспекти ознайомлення з навчальним матеріалом є основними на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва.

Для формування художнього образу школярі мають мати базові знання й уявлення з різних навчальних предметів. Відповідно формування творчих здібностей пов'язується зі збагаченням пізнавальних інтересів. При уявленні

певної фантастичної істоти учні повинні мати знання з природознавства про будову, життєдіяльність, середовище існування тварин.

Тому міжпредметні зв'язки є основою розвитку пізнавальних інтересів, отримання знань про види та жанри образотворчого мистецтва, про особливості створення композицій, малювання з натури.

Реалізація фантазій та уявлень школярів здійснюється з використанням художніх графічних, живописних матеріалів: фарб, фломастерів, олівців, крейди, туші, вугілля, ватних паличок, зубної щітки тощо.

Засоби образотворчого мистецтва здатні заохочувати учнів до творчості, виявляти їхнє бачення об'єкта зображення. Можна застосовувати при цьому методи аналізу, драматизації, обговорення, прикладу та ін.

Важливими є такі методи на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва:

- словесні: бесіда, обговорення, розповідь, аналіз готових робіт, інструктаж;
- наочні: демонстрація художніх творів, елементів зображення, розгляд прийомів та технік під час створення композицій, унаочнення основних термінів і понять;
- практичні: демонстрація практичного створення зображення з використанням традиційних і нетрадиційних технік і матеріалів;
- ігрові: дидактичні ігри, сюжетно-рольові ігри, імпровізація.

Традиційні техніки малювання є загальновідомими, перевірені часом та випробувані у навчанні, вони надають базові знання з образотворчого мистецтва. Малювання нетрадиційними техніками та матеріалами сприяє розвитку уваги, покращенню дрібної моторики рук учнів, наполегливості, просторовому сприйманню.

Застосування нетрадиційних технік і матеріалів з образотворчого мистецтва успішно формують творчі здібності на гурткових заняттях. Нетрадиційні техніки малювання є широко використовуваними, бо здатні

відкрити цікаві можливості у процесі розвитку творчої уяви учнів, мають нестандартну форму виконання зображення, сприяють найсміливішим і неочікуваним результатам роботи.

На гурткових заняттях з образотворчого мистецтва навчальні завдання у виконанні нетрадиційними техніками мають бути доступними і зрозумілими. Зокрема це такі нетрадиційні техніки: монотипія, малювання пальчиками або долоньками, плямографія, малювання штампами.

Монотипія є способом малювання на площині з подальшим відбитком на іншу площину. Способом виконання є зігнутий навпіл аркуш паперу, на якому малюється гуашевими фарбами половина зображення, притискається до іншої частини аркуша. Відбувається віддзеркалення правої та лівої частин. Зображення є неочікуваним і цікавим.

Малювання пальчиками або долоньками є різновидом монотипії, серед інструментів виконання роботи основними є пальчики учнів. Необхідним є вибір відповідних фарб, які не зашкодять долонькам дітей. Долоньками та пальчиками можна створити неймовірні цікаві художні образи з використанням уяви та фантазії, розвинути сприйняття, тактильні відчуття, передавати емоційний стан і настрій.

Плямографія є одним з видів нетрадиційних технік, коли на площину наноситься пляма з використанням піпетки, соломинки або ватних паличок, а потім ця пляма набуває бажаної форми. У результаті розвивається уява, наочно-образне мислення, емоційна та зорова чутливість, допитливість. Композиції такі унікальні, бо є неповторними. Учня можна запропонувати у малюванні цією технікою зобразити те, про що вони мріють або хотіли побачити уві сні.

Малювання штампами досить цікава техніка, яка є улюбленою серед молодших школярів, підготовка до неї полягає у виготовленні штампів. Серед матеріалів для штампів використовують картоплю, яблуко, морквину, пластилін, елементи конструктора, твердий картон та ін. Застосовують учні заготовлену основу різної форми у вигляді зірочок, сердечок, прямокутників,

трикутників, кружечків, на яку наноситься фарба та робиться відтиск на площині. Відтиск може бути допоміжною складовою до зображення, елементом композиції.

Відрізняється цікавим виконанням створення рослинних або геометричних орнаментів у техніці малювання штампами, де можна створити готовими штампами унікальну композицію кожній дитині. Малювання нитковими штампами полягає у використанні сірникової коробки, намотаних цупких ниток на неї та гуашевих фарб.

Досить цінними для молодших школярів є гурткові заняття з образотворчого мистецтва на свіжому повітрі та заняття-екскурсії, які сприяють формуванню творчості, естетичного виховання, зацікавленості. Такі заняття захоплюють, надихають, допомагають накопичити зорові враження, які потім відображаються в практичних роботах учнів.

При перегляді гарних краєвидів, милуванні довкіллям відбувається розвиток почуття прекрасного. Закріпленням такої форми навчання за у подальшому відбувається з унаочненням подібних пейзажів у творах образотворчого мистецтва відомих художників. Під час занять-прогулянок і екскурсій школярами збирається навчальний матеріал, який допоможе у малюванні, створюються замальовки.

Спілкування з навколишньою природою утворює для учнів нові позитивні емоції. Можна застосувати прийом «фотографування», коли школярі мають шаблон фотоапарата, який розміщують об'єктив на цікавому об'єкті зображення. Завданням є знаходження неповторного краєвиду. Метою навчального завдання є виконання найкращого кадру в індивідуальному сприйнятті кожної дитини.

С.Коновець відзначає: «добре розвиває художні здібності саме розглядання предметів при їх віддаленні, або при недостатньому освітленні, оскільки це дає змогу краще відчутти властивості предметів, це дасть змогу розвинути спостережливість дитини і збагатити пам'ять конкретними насиченими образами, що потрібні для удосконалення здібностей».

Обов'язково в такому випадку їх порівнювати з предметами, які розташовуються ближче і з іншим освітленням, при цьому обговоривши з учнями різницю. Це дасть змогу побачити тіні та проілюструвати їх» (С.Коновець, 2000).

Кращому розумінню гуртківців сприяє словесне описування, оскільки педагог може визначити рівень їх сприймання. Потрібними є навчальні завдання, які сприятимуть поліпшенню спостережливості, дозволятимуть здійснювати пошукову діяльність, добір навчального матеріалу для фантазії та творчості, які можуть взаємно доповнити один одного. Спостереження за дійсністю можуть пробудити фантазію, яка розвивається від сприймання нових образів у довкіллі.

Розвинути відчуття кольору, визначити хроматичні та ахроматичні кольори доцільно з використанням ігор «Веселкова квітка», «Хто витер фарби», «Складемо фарби для кольорів», «Кольори осіннього листя» та ін. Відповідно, учні будуть спочатку чітко розрізняти відтінки кольорів, а потім самостійно їх змішувати між собою, визначати групи основних і похідних кольорів, пропорції, які треба для змішування фарб, для одержання світліших чи темніших відтінків.

Формуванню творчих здібностей сприяє емоційна насиченість змісту гурткового заняття з образотворчого мистецтва, базуючись на правильному та змістовному виборі наочного матеріалу до заняття, цікавих і яскравих засобів для демонстрації, позитивному, емоційному налаштуванню керівника гуртка.

Навчальні програми гуртків образотворчого мистецтва будуються з урахування принципу від простого до складного. На початку навчання у гуртках учні не можуть продемонструвати свої здібності в повному обсязі: реалізація переважно на репродуктивному рівні за зразком пізнавальних здібностей, потім відбувається прояв творчості, передача власного відношення та емоційних переживань.

Активізація художньо-асоціативного типу мислення здійснюється на почуттєвому рівні. Значущою для формування творчих здібностей на гуртках з образотворчого мистецтва є цілеспрямована практична діяльність, яка надає учням можливості свободи для творчості, пошуки нових способів самореалізації та самовиявлення.

У гуртках з образотворчого мистецтва доцільними є використання рольових ігор, зокрема «Художники та глядачі». На занятті учням пропонуються ребуси, кросворди, загадки, яскраві ілюстрації з пізнавальним характером. У цій грі глядачі повинні отримати певні знання з навчального матеріалу. Для гри характерною є зміна ролей між художниками та глядачами, які можуть бути казковими героями або улюбленими персонажами. Використовувати таку гру можна на будь-якому етапі гурткового заняття.

У діяльності гуртківців доцільними будуть завдання зі спостереження за об'єктами дійсності. Такі спостереження є випереджального характеру, коли учні спостерігатимуть за об'єктами, які зображуватимуться на наступному занятті.

Стимулювання творчої активності відбувається завдяки художньо-дидактичним іграм. Ігри потребують нескладного обладнання, виготовленого з різних художніх матеріалів. Зміст гри має бути доступним і зрозумілим, логічно пов'язаним у структурі гурткового заняття. Правила у грі потребують чіткого, доступного пояснення. Прихід на заняття казкового персонажа, якому потрібна допомога, учні відповідають на запитання з образотворчого мистецтва.

Зміст гри має відрізнитися творчістю та динамічністю, захоплювати увагу школярів. Гра може містити одне або декілька поєднаних завдань. Між складовими гри вибудовується принцип від простого до складного. Такий перехід поступово формує творчі здібності.

Ігри за характером бувають дидактичними та руховими, які потрібно чергувати для утримування уваги учнів. На розвиток творчих здібностей

молодших школярів дидактичні ігри мають позитивний вплив, вони поліпшують їх сприйняття, здатність аналізувати, конкретизувати, зіставляти, узагальнювати, виокремлювати, сприяють розвитку спостережливості та уваги, у доступній формі допомагають оволодіти навчальним матеріалом.

В організації та проведенні дидактичних ігор важливим є підготовка педагога до самої гри, обов'язкове дотримання правил гри, обговорення всіх етапів, аналіз результатів гри.

Застосовуючи ігри, які не містять малювання на площині, в учнів розвиваються можливості до детальнішого охоплення деталей предметів і явищ навколишньої дійсності. Серед цих ігор є гра з усного малювання, в ході якої важливим є детальний опис, до подробиць картини чи представленого предмету. Керівник гуртка залучає учнів до створення певного художнього образу, який зберігає художнє та естетичне переживання та захоплення, допоможе в самореалізації.

Цілеспрямованому розвитку уваги, активізації процесів мислення та пам'яті допоможуть ігри з правилами, в яких школярі навчаються діяти згідно правил, грати в командах, бути спостерігачами за процесом гри та її учасниками.

Нові емоції та переживання можуть пробудитися завдяки тактильним відчуттям. До них належать гра «Упізнай на дотик», коли учням потрібно вгадати предмет, який вони не бачать, серед аналогів є гра «Чарівна торбинка».

У грі «Знайдіть відмінності» розвивається увага та пам'ять, під час гри заздалегідь готують навчальні завдання у вигляді однакових картинок з відмінними елементами. Подібною може бути гра «Знайдіть помилки», в якій учням пропонується малюнок для ознайомлення протягом певного часу, згодом діти оглядають подібне зображення, в якому є певні помилки. Під час гри школярі знайти помилки та пояснити неточність у малюнку.

Молодші школярі володіють достатніми знаннями для сприймання довкілля, навчальною інформацією для успішності в самореалізації в образотворчому мистецтві. Учні вчаться аналізувати твори різних видів і жанрів образотворчого мистецтва, серед яких мають свої інтереси та вподобання.

Важливу роль на заняттях у гуртках відіграють різні казкові герої, персонажі з мультфільмів. Залучення казкових героїв впливає на розвиток творчих здібностей, мислення, уяви та фантазії. Казкові герої приходять на гурткові заняття, пропонують дітям навчальні завдання, також персонажі можуть бути й об'єктами зображення.

Метод гронування або побудови «асоціативного куща» сприяє пригадуванню навчального матеріалу з теми, зосередження уваги школярів на важливих ознаках, зробити узагальнення. Ключове слово, до якого треба підібрати асоціацію записується в центрі дощці, завдяки стрілочкам від нього записуються пов'язані з ним слова. Учніям подобаються традиційні усні асоціації, які є підказками у вирішенні проблеми або підведення до теми заняття.

Захоплює школярів можливість виконувати певне зображення з використанням різних образотворчих матеріалів. Виконання такої практичної роботи може бути у групах. У групі учні малюють акварельними та гуашевими фарбами, кольоровими олівцями. У результаті можна буде зробити висновок у різниці зображення однакових предметів.

Групові творчі завдання сприяють стимулюванню розвитку уяви та фантазії, образного мислення, самостійності під час діяльності. Самостійність також виявляється в здатності дітей обрати художні матеріали для створення практичної роботи.

Таким чином, значущим фактором є те, що гуртки з образотворчого мистецтва здатні позитивно впливати на формування творчих здібностей у молодших школярів.

Висновки до другого розділу

Виокремлюються рівні сформованості творчих здібностей учнів початкових класів на гуртках з образотворчого мистецтва: високий, середній та низький. Звичайно, творчі здібності потрібно вчасно виявити та в подальшому їх розвивати.

Науковцями виокремлюється діагностика творчих здібностей молодших школярів для виявлення слабких сторін з акцентом на критеріях: оригінальності, гнучкості, точності та швидкості.

Дослідження нами здійснювалося з метою виявлення сформованості творчих здібностей молодших школярів, які відвідують гуртки з образотворчого мистецтва, відповідно власних уподобань та інтересів. У результаті була виявлена певна кількість учнів зі сформованими творчими здібностями, які проявляються у власних уподобаннях.

За результатами діагностики виявлено дітей, які мають середній рівень гнучкості усвідомлення та незалежності в діях, що засвідчує складність у прийнятті самостійних рішень, очікування від дорослих вирішення завдань за них, мають наявний страх помилитися, почути несхвальний відгук від педагога про свою діяльність.

Школярам досить складно впоратися із незнайомою ситуацією, завданням, пристосуватися до нових умов, вийти з власної зони емоційного комфорту. В учнів є розвиненою творча уява, рішучість у виконанні навчальних завдань, зацікавленість в образотворчій діяльності.

З анкетування педагогів слідує, що гуртки з образотворчого мистецтва допомагають у розкритті потенціалу школярів, мають позитивний вплив на поліпшення формування творчих здібностей учнів.

Якісна організація гурткової роботи з образотворчого мистецтва з формування творчих здібностей учнів початкових класів можлива при дотриманні педагогічних умов:

- створення сприятливого психологічного клімату на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва, одержання школярами позитивних вражень і нових знань;
- практична спрямованість освітнього процесу, моделювання різних творчих ситуацій, використання дидактичних ігор;
- надання самостійності у прийнятті рішень у творчій діяльності;
- забезпечення привабливості та успішності образотворчої діяльності, схвалення оригінальних задумів, визнання досягнутих результатів.

Створення сприятливого психологічного клімату допомагає створити додаткову мотивацію. Позитивні результати, успіх учнів залежить від впевненості в собі, не бути надто критичною до себе та інших, володіти інтересом до практичної діяльності.

Серед завдань керівника гуртка з образотворчого мистецтва є використання на заняттях методів і прийомів, які створюватимуть комфортну атмосферу, сприятливий емоційний фон. Привітне спілкування, тактовність педагога у співпраці з гуртківцями, прояв нових емоцій і вражень, позитивні почуття будуть стимулювати до формування творчих здібностей в подальшому.

При отриманні схвального відношення, під час виконання певної діяльності доцільними є заохочування прагнень, оскільки практична діяльність має бути позитивно оцінена. Виокремлення оригінальних задумів та ідей допоможуть уникнути шаблонів, а нетрадиційний підхід є основою для формування творчості молодших школярів.

Важливим є приклад педагога, який демонструє повагу до учнів, надання розуміння школярам вагомості їхніх творчих здобутків і результатів. Керівник гуртка може дати пораду дітям, надати можливість у самостійному прийнятті рішень, власний досвід допоможе краще усвідомити та запам'ятати. Відповідно, відбудеться розуміння важливості практичної

діяльності та прояв зацікавленості у гуртковій роботі з образотворчого мистецтва.

Гурткові заняття з образотворчого мистецтва сприяють позитивному впливу на формування творчих здібностей учнів. Значення має креативність керівника гуртка, який може застосовувати інтерактивні методи, нетрадиційні техніки та матеріали у своїй діяльності, дозволить школярам аналізувати, творчо уявляти, бути потрібним.

ВИСНОВКИ

Здійснивши дослідження проблеми формування творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва, можемо окреслити такі висновки:

1. Здібності є синтезом рис і властивостей характеру особистості, завдяки яким забезпечується успішність у виконанні діяльності. Творчі здібності є предметом досліджень учених різних років. Завжди було бажання дослідити здібності та висунення гіпотез відносно сутності здібностей та здатності їх розвитку. Дослідники вважають, що розвиток здібностей починається з ранніх років. Формування творчих здібностей учнів початкових класів базується на індивідуальних рисах особистості, якими є вроджені задатки, анатоμο-фізіологічні ознаки, тип темпераменту, особливості сприймання. Творчі здібності ґрунтуються на дивергентному чи нестандартному мисленні, що характеризує здатність віднайти нестандартний вихід з певної складної у вирішенні ситуації.

У наукових дослідженнях виділяють такі компоненти здібностей: ядро та операційна складова, які відповідають за психічні процеси та злагоджену систему певних методів. Формування творчих здібностей чітко пов'язується з поліпшенням образотворчої діяльності, коли художня уява є необхідним емоційним станом у процесі творчої діяльності.

2. Молодший шкільний вік – це сензитивний період для формування та розвитку учнів, коли відбувається формування творчого мислення, розвиток творчої уяви та фантазії, критичної оцінки власних можливостей. Потрібно сприяти дітям в улюбленому виді діяльності та мотивувати їх різними способами. Здібності базуються на інструментах для досягнення потреб у житті, що з часом можуть змінюватися. Здібності мають складові: здатність одержувати знання, що є навченістю; можливість до перетворення знань є креативністю; здатність до використання знань, перевтілення їх у житті, у виконанні завдань на відомих знаннях.

3. Досліджено стан сформованості творчих здібностей учнів початкових класів у гуртках з образотворчого мистецтва. Емпіричне дослідження рівня сформованості творчих здібностей молодших школярів на гуртках з образотворчого мистецтва виявило основні показники: різноманітність інтересів, наполегливість, гнучкість, самостійність, оточення.

Дослідження уяви демонструє, що більшість молодших школярів мають середній рівень прояву творчої уяви, менша кількість учнів мають високий і низький рівні розвитку уяви. Відповідно, доцільними є використання більшої кількості завдань для розвитку уяви молодших школярів на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва.

4. Дотримання педагогічних умов сприяє створенню оптимального середовища для формування творчих здібностей учнів початкових класів на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва, а саме:

- створення сприятливого психологічного клімату на гурткових заняттях з образотворчого мистецтва, одержання школярами позитивних вражень і нових знань;
- практична спрямованість освітнього процесу, моделювання різних творчих ситуацій, використання дидактичних ігор;
- надання самостійності у прийнятті рішень у творчій діяльності;
- забезпечення привабливості та успішності образотворчої діяльності, схвалення оригінальних задумів, визнання досягнутих результатів.

Зміст занять у гуртках з образотворчого мистецтва має відповідати інтересам і прагненням учнів, необхідними є різноманітні форми та методи організації занять. У процесі організації формування творчих здібностей дітей потрібно застосовувати цікаві дидактичні ігри. Оскільки дидактичні ігри є творчими видами роботи, сприяють формуванню та розвитку творчих здібностей, а також розвитку психічних процесів уваги, мислення, спостережливості, зорової пам'яті, творчій уяві, фантазії, кмітливості, винахідливості в образотворчій діяльності.

На гуртках з образотворчого мистецтва потрібно застосовувати прийоми: милування природою, фотографування, споглядання, використовувати дидактичних ігор: «Підбери потрібний колір», «Упізнати на дотик», «Знайди відмінності» та ін.

Формувати творчі здібності потрібно, використовуючи нетрадиційні техніки малювання таких як малювання пальчиками, монотипія, штемпельне малювання та ін. Творчі види діяльності окреслюють інструменти для роботи з різноманітними формами та прийомами. Доречними на заняттях гуртків з образотворчого мистецтва є застосування персонажів з казок чи мультфільмів.

Застосування різних видів діяльності формують нестандартність уяви, мислення, розвивають моторику рук. Групові творчі завдання сприяють фантазуванню, уявленню, виробленню вмінь співпрацювати, стимулюють розвиток самостійності та мислення, спроможності робити аналіз. Гуртки з образотворчого мистецтва допомагають знайти способи у зацікавленні кожної дитини щодо їх уподобань, бо вагомим у позакласній діяльності є добровільність участі в ній.

Проблема дослідження в подальшому потребує діагностики рівнів розвитку творчих здібностей молодших школярів в інших гуртках художньо-естетичного циклу, перевірки потребують дієвість методів і форм навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александровська, Г. Л. (2014). Розвиток творчих здібностей учнів у позашкільних закладах. *Освіта впродовж життя: Таврійський вісник освіти*, 3, 63-67.
2. Анджейчак, А. (2000). Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах. *Обдарована дитина*, 5, 8-13.
3. Артемова, О.І. (1998). Креативність як базисна характеристика розвитку дітей початкових класів. Одеса, 174-182.
4. Балл, Г.О. (1992). Про визначальні характеристики здібностей і принципи їх врахування у навчально-виховній роботі. *Психологія*. К.: Дніпро. Вип. 32.
5. Барко, В. (2001). Як визначити творчі здібності дитини? *Сім'я і суспільство*, 79.
6. Барташнікова, І. А. (1998). Як визначити рівень розумового розвитку дитини? Тернопіль: Богдан, 84.
7. Биковська, О.В. (2006). Позашкільна освіта в Україні: навчальний посібник. К.: ІВЦ АЛКОН, 224.
8. Бібік, Н.М. (1998). Формування пізнавальних інтересів молодших школярів: Монографія. К.: Віпол, 199.
9. Біла, І.М. (2016). Розвиток здібностей дітей в умовах ціннісної взаємодії. *Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць. Психологія обдарованості*. Вип. 12. Т. VI. Київ-Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 43-53.
10. Біла, І.М. (2014). Психологія дитячої творчості. Київ.: Фенікс, 200.
11. Боднар, Л. (2013). В.О. Сухомлинський про розвиток творчих здібностей учнів початкової школи. *Рідна школа*, 8-9, 25-28.
12. Бухлова, Н. (2013). Обдарована дитина. Психолого-педагогічний супровід. К.: Шкільний світ, 104.

13. Гевко, І.В. (2012). Гурткові заняття з декоративно-ужиткового мистецтва і технічної творчості. Тернопіль: Вид-во Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В.Гнатюка. 163.
14. Гончаренко, С. У. (1997). Український педагогічний словник. К.: Либідь, 376.
15. Горшкова, О. Г.(2009). Формування креативного мислення дитини в позашкільному закладі. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі*. Запоріжжя: КПУ, Вип. 5, 37-40.
16. Данько, Н. (2013). Розвиток творчих здібностей молодших школярів. *Початкова школа*, 4, 1-2.
17. Дригало, С.М., Виноградова, С.Б. (2008). Колективні творчі справи – шлях до соціалізації учнів. *Виховна робота в школі*, 5, 13-15.
18. Дуткевич, Т.В. (2012). Дитяча психологія. Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 424.
19. Жигайло, О.О. (2011). Психолого-педагогічні аспекти формування креативного мислення дітей молодшого шкільного віку. *Проблеми сучасної психології. Збірник наукових праць*, Вип. 12, 393-401.
20. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень: моногр. (2006). Ред.: В.О. Моляко, О.Л. Музика. Житомир: Рута, 320.
21. Ілляшенко, Т. (2014). Розвиваємо та навчаємо дитину. Психологічна допомога. К.: Шкільний світ, 96 с.
22. Кабанова, Л.В. (1997). Ігри на уроках – засіб підвищення якості навчання. *Початкова школа*, 11, 16–20.
23. Кавун, Т. (2011). Розвиток творчих здібностей учнів. *Початкова освіта*, 1, 46-47.
24. Казімірова, В. (2015). Граймося з нами. *Початкова освіта*, 1, 46-47.
25. Клименко, В.В. (2001). Механізм творчості: чи можна його розвивати? *Шкільний світ*, 2-3, 3-7.

26. Ковальчук, В. (2012). Психолого-педагогічні умови розвитку творчої особисті. *Обрії*, 2, 47-49.
27. Кондратенко, Л. (2004). Розумові здібності дитини: диференційно-діагностичний довідник психолога школи. К. : ГЛАВНИК, 112.
28. Коновальчук, М.В. (2010). Розвиток творчості молодших школярів: система літературних завдань. К.: Шкільний світ, 120.
29. Коновець, С. В. (2000). Образотворче мистецтво в початковій школі. К.: Знання, 80.
30. Костюк, Г.С. (1989). Навчально-виховний процес і психічний розвиток особистості. Київ.
31. Кудикіна, Н. (2006). Ігрова діяльність у початковій освіті. *Відкритий урок*, 3, 27-32.
32. Кульчицька, О.І. (1999.) Дивергентне мислення як умова розвитку творчості дітей молодшого шкільного віку. *Обдарована дитина*, 1, 2-6.
33. Кукушин, В. (2006). Ігрові технології на уроках. *Відкритий урок*, 6, 3-9.
34. Лук'янчук, М. (2016). Розвиток творчих здібностей молодших школярів: психолого-педагогічний контекст. *Педагогічний часопис Волині*, №2, 82-87.
35. Майборода, В., Друзь, З. (1998). Виховання пізнавальних інтересів молодших школярів. *Початкова школа*, 6, 10–11.
36. Максименко, С.Д., Соловієнко, В.О. (2000). Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: МАУП, 256.
37. Мамчур, І. (2003). Теорія гри та її пізнавальні можливості. *Рідна школа*, 6, 61-63.
38. Масол, Л. М. (2006). Загальна мистецька освіта: теорія і практика: монографія. К.: Промінь, 432.
39. Мелентьєв, О.Б. (2013). Теорія і методика позашкільної освіти. Умань.: АЛМІ, 182.

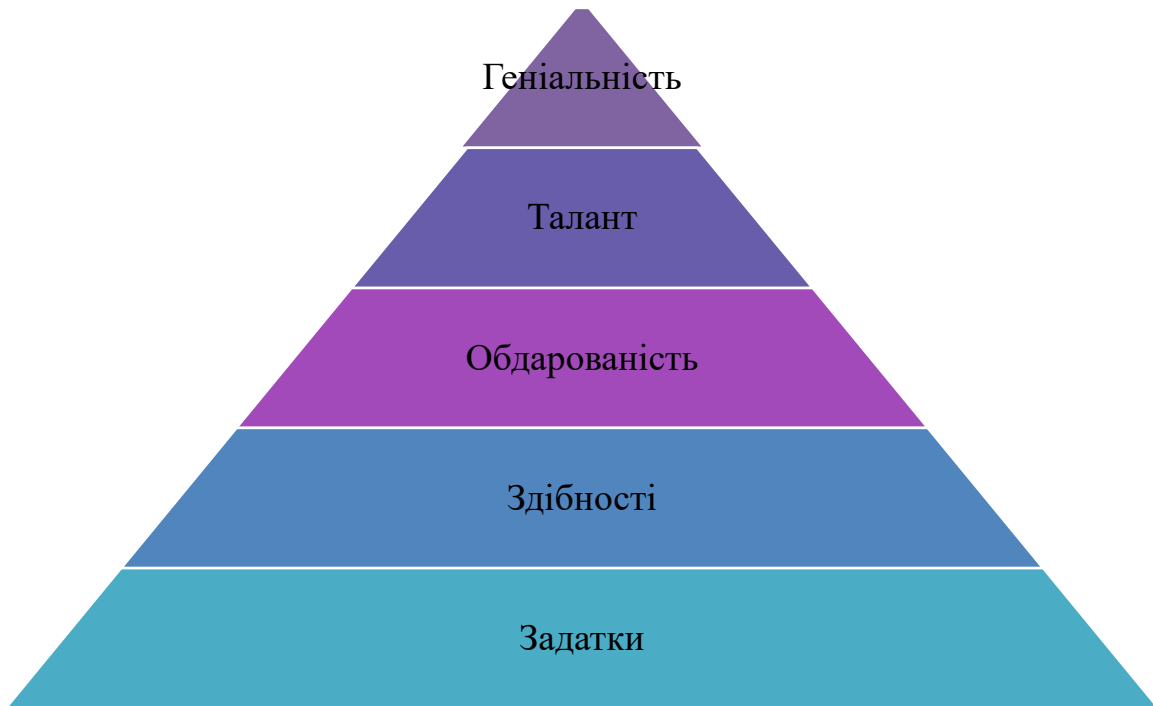
40. Момот, Л. Л., Шелестова, Л. В. (1997). До проблеми формування творчих здібностей у процесі навчання. *Педагогіка і психологія*, №2, 53–59.
41. Нікітіна, Ю. (2010). Пам'ять. Сприймання. Вправи для інтелектуального розвитку дитини. К.: Літера, 32.
42. Перепелиця, О.В. Формування творчої особистості молодших школярів в умовах позашкільних навчальних закладів. *Науковий вісник МДУ ім. В. Сухомлинського. Педагогічні науки*, 130, 91-97.
43. Пермяков, О.А., Зеленкова, Н.І., Бурман, Л.В. (2012). Формування творчих здібностей учнів засобами нових педагогічних технологій. *Педагогіка вищої та середньої школи*, 35, 20-29.
44. Порубльова, В. (2011). Ігрові технології у навчальному процесі. *Сучасна школа України*, 10, 25-31.
45. Пустовіт, Г.П. (2005). Концептуальні засади сучасної позашкільної освіти і виховання учнів. *Світ виховання*, 1, 6-12.
46. Романовська, Д. (2006). Методи та прийоми стимулювання творчої активності учнів. *Психолог*, 11, 13-15.
47. Рудакова, Т.І. (2005). Дидактична гра – дієвий засіб активізації творчої діяльності учнів. *Початкова школа*, 16, 7–13.
48. Савченко, О. Я. (1998). Розвивай свої здібності. Навчальний посібник для молодших школярів. К.: Освіта, 180.
49. Сапун, Г. (2008). Розвиток творчих здібностей молодших школярів. Тернопіль: Підручники і посібники, 80.
50. Сергеєнкова, О.П. (2012). Загальна психологія. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 296.
51. Сисоєва, С.О. (2006). Основи педагогічної творчості: Підручник. К.: Міленіум, 344.
52. Сорока, Г.І. (1995). Організація колективної творчої діяльності учнів: методичні рекомендації. Харків: ХДПУ, 42.
53. Станіславська, Г.П. (2007). Розвиток творчих здібностей школярів. Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 64.

54. Сухомлинський, В. О. (1987). Школа і природа. Твори у 5 т. К. Т. 5. 549.
55. Сущенко, Т.І. (1996). Позашкільна педагогіка: навчальний посібник. К.: ІСДО, 146.
56. Теоретико-методичні основи виховання творчої особистості учнів в умовах позашкільних навчальних закладів. Авт. О.В. Биковська. К., 2006. 56.
57. Томашевський, В. (2000). Розвиток творчих здібностей учнів на уроках образотворчого мистецтва. *Рідна школа*, 4, 48-49.
58. Томашевський, В. (2000). Проблема та умови організації творчої роботи на уроках образотворчого мистецтва. *Рідна школа*, 9, 66-67.
59. Тихенко, Л.В. (2014). Позашкільна освіта: теоретичні і практичні аспекти розвитку: монографія: у 3 кн. Суми: Університетська книга. Кн. 3. 272.
60. Ушинський, К. Д. (1985). Рідне слово. Твори: У 6 т. Київ. Т. 1.
61. Федан, Т.В. (2016). Місце і роль гурткової роботи в освітньому процесі. *Педагогічні науки*, 40, 341-343.
62. Цвірова, Т. (2003). Виховна робота в позашкільних закладах України: історія і сьогодення. *Рідна школа*, 2, 20–22.
63. Шаповал, Р. В. (2011). Поняття, зміст і сутність позашкільної освіти України. *Наше право*, 2, 18-24.
64. Шелестова, Л. (2003). Творчі здібності дорівнює креативність? *Як допомогти дитині стати творчою особистістю*. К.: Ред. загальнопед. Газет, 22-26.
65. Шпак, В.І. (1996). Взаємозв'язок загального й естетичного розвитку у вихованні учнів. *Початкова школа*, 2, 30-37.
66. Яременко, Л. (2012). Проблеми формування креативності засобами позашкільної діяльності. *Вісник Інституту розвитку дитини. Серія: Філософія, педагогіка, психологія: Збірник наукових праць*. К.: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова. Вип. 24, 147-151.

ДОДАТКИ

Додаток А

Рівні розвитку здібностей

Додаток Б

Тест для діагностики творчих здібностей молодших школярів

Правила проведення тесту

Уважно прочитайте кожне запитання. Обведіть кружечком слово «Так», якщо ви погоджуєтесь з тим, що написано.

Обведіть кружечком слово «Ні», якщо з написаним не погоджуєтесь.

Так	Ні	1	Я люблю писати свої пісні.
Так	Ні	2	Я люблю гуляти сам.
Так	Ні	3	Мої тато і мама люблять гратися зі мною.
Так	Ні	4	Я ставлю чимало запитань.
Так	Ні	5	Скласти оповідання чи казку — безглузда справа.
Так	Ні	6	Мені подобається мати одного чи двох друзів.
Так	Ні	7	Я не заперечую, коли змінюються правила гри..
Так	Ні		Я маю кілька хороших ідей.
Так	Ні	9	Я люблю малювати.
Так	Ні	10	Я люблю речі, які складно виготовити.
Так	Ні	11	Сонечко на малюнку завжди має бути жовтого кольору.
Так	Ні	12	Мені більше подобається розмальовувати малюнки в книжці, ніж малювати їх самому.
Так	Ні	13	Легкі загадки — найцікавіші.
Так	Ні	14	Іноді тато з мамою займаються чимось разом зі мною.
Так	Ні	15	Я цікавлюсь новинками про тварин.
Так	Ні	16	Мій тато любить працювати по господарству, а я йому допомагаю
Так	Ні	17	Я не люблю, коли інші діти ставлять надто багато запитань.
Так	Ні	18	Нелегко знайти собі заняття, коли залишаюся сам.

- Так Ні 19 Мій тато вважає, що я загалом поводжуся правильно.
- Так Ні 20 Я люблю розповіді про далеке минуле.
- Так Ні 21 Я із задоволенням граю у старі ігри.
- Так Ні 22 Коли я хочу щось зробити, але мені складно, я відмовляюсь від займаюсь чимось іншим.
- Так Ні 23 Я люблю гуляти з друзями, а сам — ні.

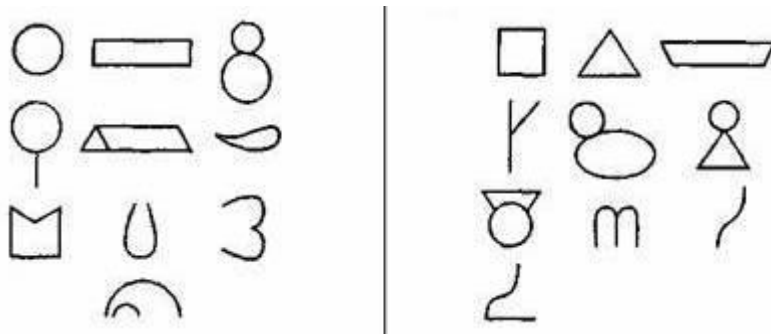
Додаток В

Діагностична методика «Домалюй фігурки» (за автором О.Дяченко)

Методика спрямована на визначення рівня розвитку уяви, здатності створювати оригінальні образи.

Як матеріал використовується один комплект карток (із двох пропонується), на кожній з яких намальована одна фігурка невизначеної форми. Усього в кожному наборі по 10 карток.

Розроблено два рівнозначних комплекти таких фігурок.

Під час одного обстеження пропонується будь-який із цих комплектів, інший може бути використаний під час повторного обстеження або через рік.

Перед обстеженням експериментатор говорить дитині: «Зараз ти будеш домальовувати чарівні фігурки. Чарівні вони тому, що кожен фігурку можна домалювати так, що вийде якась картинка, будь-яка, яка ти захочеш».

Дитині дають простий олівець і картку з фігуркою. Після того, як дитина домалювала фігурку, його запитують: «Що в тебе вийшло?» Відповідь дитини фіксується.

Потім послідовно (по одній) пред'являються інші картки з фігурками.

Якщо дитина не зрозуміла завдання, то дорослий може на першій фігурці показати кілька варіантів домальовування.

Для оцінки рівня виконання завдання для кожної дитини підраховується коефіцієнт оригінальності (Кор): кількість неповторюваних

зображень. Однаковими вважаються зображення, у яких фігура для домальовування перетворюється в той самий елемент. Наприклад, перетворення й квадрата, і трикутника в екран телевізора вважається повторенням, і обоє ці зображення не зараховуються дитині.

Потім порівнюють зображення, створені кожним з дітей обстежуваної групи на підставі однієї й тієї ж фігурки для домальовування. Якщо двоє дітей перетворюють квадрат в екран телевізора, то цей малюнок не зараховується жодному із цих дітей.

Таким чином, Кор дорівнює кількості малюнків, що не повторюються (по характері використання заданої фігурки) у самої дитини й ні в кого з дітей групи. Найкраще зіставляти результати 20-25 дітей.

Низький рівень виконання завдання – Кор менше середнього по групі на 2 і більше бали. Середній рівень – Кор дорівнює середньому по групі або на 1 бал вище або нижче середнього. Високий рівень – Кор вище за середнє по групі на 2 і більше бали.

Поряд з кількісною обробкою результатів можлива якісна характеристика рівнів виконання завдання.

Можна виділити наступні рівні:

При низькому рівні діти фактично не приймають завдання: вони або малюють поруч із заданою фігуркою щось своє, або дають безпредметні зображення («такий візерунок»).

Іноді ці діти (для 1-2 фігурок) можуть намалювати предметний схематичний малюнок з використанням заданої фігурки. У цьому випадку малюнки, як правило, примітивні, шаблонні схеми.

При середньому рівні діти домальовують більшість фігурок, однак всі малюнки схематичні, без деталей. Завжди є малюнки, що повторюються самою дитиною або іншими дітьми групи. При високому рівні діти дають схематичні, іноді деталізовані, але, як правило, оригінальні малюнки (не повторюваною самою дитиною або іншими дітьми групи). Запропонована для домальовування фігурка є звичайно центральним елементом малюнка.

Додаток Г

Анкета для вчителів щодо особливостей організації гурткової роботи

1. Ваше ставлення до залучення дітей у гуртковій роботі:
 - різко негативне;
 - негативне;
 - нейтральне;
 - позитивне.
2. На вашу думку, чи обтяжує гурткова робота дітей.
 - так, обтяжує;
 - так, якщо їх забагато;
 - ні, не обтяжує.
3. Чи допомагає гурткова робота розкрити потенціал дитини?
 - звичайно;
 - ні, діти розкриваються лише під час уроків;
 - ніколи не задумувалась про це.
4. Який напрям гурткової роботи, на вашу думку, найкраще розвиває творчі здібності молодших школярів:
 - художньо-естетичний;
 - декоративно-ужитковий;
 - гуманітарний;
 - ваш варіант.
5. Який напрям гурткової роботи, на вашу думку, найкраще розвиває пізнавальні здібності молодших школярів:
 - художньо-естетичний;
 - декоративно-ужитковий;
 - гуманітарний;
 - ваш варіант.

6. Чи подобається учням вашого класу відвідувати гуртки:

- так;
- ні;
- більше так, чим ні.

7. Як ви оцінюєте ефективність роботи гуртків у нашому закладі?

- позитивно;
- нейтрально;
- негативно;
- мені байдуже.

Додаток Е

Гурток з образотворчого мистецтва «Живопис. Виготовлення іграшок та сувенірів»

Працює на базі опорного закладу «Мигівський ліцей» Берегометської селищної ради Вижицького району Чернівецької області.

Мета роботи гуртка: формування компетентностей молодших школярів у процесі вивчення основ живопису, виготовлення іграшок і сувенірів;

розвиток у гуртківців особистісно-ціннісного ставлення до образотворчого мистецтва, творчих здібностей, культури мислення, уяви, фантазії, творчої активності;

виховання художніх смаків, інтересів, працелюбності, потреби в особистій творчій самореалізації.

**Практичні роботи з різних художніх матеріалів і технік,
які створюються під час гурткових занять**

